

ZPRAVODAJ

HISTORICKÉHO KLUBU

Časopis Sdružení historiků České republiky
(Historického klubu 1872)
Roč. 13, 2002, č. 2

Vydává Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872) v
Praze

VYBRANÉ TEXTY

Vedoucí redaktor: Jiří Kocian

Redakční kruh: Karol Bílek, Martin Čapský, Josef Hrdlička, Tomáš Knoz, Jiří Kocian (vedoucí redaktor), Jaroslav Pánek, Jiří Pešek, Eduard Šimek, Petr Vorel.

Redakční rada: výbor SH ČR

Adresa:

PO BOX č. 66
110 01 Praha 01

Zveřejňováno i na internetové stránce: <http://matice-moravsk.cz/shcr>

ISSN 0862-8513

© Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872), 2003

OBSAH

Úvodní slovo

I. ČLÁNKY

Jan H a v r á n e k

Pražské povstání 5.-9. května 1945 na Hanspaulce
po osmapadesáti letech

II. POLEMIKY

Jaroslav P á n e k

Věda naruby aneb Mr. Voříšek's *New Intellectual History*

Michal R e i m a n

Kafkovská konference 1963 prizmatem Alexeje Kusáka

III. MATERIÁLY

Jiří P e š e k

Dopis předsedovi vlády ČR Vladimíru Špidlovi ve věci Návrhu Zákona
o archivnictví a spisové službě

Připomínky k vládnímu návrhu zákona o archivnictví a spisové
službě, parlamentní tisk č. 428

Zdeněk B e n e š – Petr Č o r n e j

O Slovu k dějepisu

Prohlášení Slovo k dějepisu

Stanovisko pracovníků Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR
o postavení historie ve všeobecném vzdělávání

Vyjádření účastníků vzdělávacího semináře ASUD k současným závažným problémům začlenění historie ve všeobecném vzdělání

Jiří P e š e k

Petice 17. listopadu 2003: Prohlášení Sdružení historiků ČR k ohrožení výuky dějepisu v ČR

IV. Z HISTORICKÉ OBCE

Josef H a r n a

Prezentace české historiografie na Slovensku

Michaela H r u b á

Setkání doktorandských badatelů o raném novověku

Hana K á b o v á

F. L. Rieger a česká společnost druhé poloviny 19. století.
Konference u příležitosti 100. výročí úmrtí F. L. Riegra

Kateřina P a s t y ř í k o v á – Milan S v o b o d a

Historické přednášky v Liberci

Jaroslav P á n e k

Seriál přednášek o českých dějinách v Rakousku

Eva R y š a v á

Pamětní deska Josefu Hanzalovi

Pamětní list k odhalení pamětní desky historikovi a archiváři
PhDr. Josefu Hanzalovi, CSc. na jeho rodném domě
v Radhosticích u Vlachova Březí dne 28. června 2003

Jaroslav B o u č e k

ČČHiždiáda Jana Slavíka

Warjaha Nebudimirovič: ČČHIŽDIADA čili Slovo o pluku Artušově

V. ANKETA SDRUŽENÍ HISTORIKŮ II

Marie R y a n t o v á

Anketa o deset nejlepších historických knih od roku 1990

VI. ZPRÁVY O ČINNOSTI KOLEKTIVNÍCH ČLENŮ A REGIONÁLNÍCH POBOČEK SH ČR

Helena M a n d e l o v á

ASUD od zimy do léta 2003

VII. RECENZE

Michaela H r u b á

Ó! werthestes Vatter-Land. Kultur Deutschböhmens 17.-19. Jh.
Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách/
Mitteilungen der Gesellschaft für die Geschichte der Deutschen
in Böhmen II/2003

Hana K á b o v á

Jaroslava Hoffmannová, Osobní fond Jaroslav Werstadt.
Inventář

Martin Č a p s k ý

Jaroslav Bakala, Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku

VIII. JUBILEA

Jaroslav Š ů l a

Ladislav Hladký - 60 let

Životní jubileum Václava Šplíchala

Ondřej F e l c m a n

Jubilea členů Ústavu historických věd Pedagogické fakulty
Univerzity Hradec Králové

Zdeněk B e z e c n ý
Robert Sak - příběh historika

Oldřich T ů m a
K 75. narozeninám Milana Otáhala

Antonín B e n č í k
Václav Kural – 75 let

Jiří P e r n e s
Karel Kaplan – 75 let

IX. NEKROLOGY

Vladislav M o u l i s
Zemřel Zdeněk Sládek

Jan K ř e n
Na památku Ferdinanda Seibta

Vilém P r e č a n
Český historik nad rakví Lubomíra Liptáka 28. října 2003

X. NA PAMÁTKU JANU HAVRÁNKOVI

Josef P e t r á ň
Jan Havránek jubilující

XI. INFORMACE

Přednášky Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872)
v Národním muzeu v Praze na podzim 2003 a na jaře 2004

Informace o placení členských příspěvků v roce 2004

Úvodní slovo

Vážení a milí čtenáři, vážené kolegyně a kolegové,

v prvním letošním čísle našeho časopisu otiskujeme ve vstupní rubrice Články text přednášky našeho váženého - a bohužel nedávno zesnulého kolegy, významného historika a dlouholetého pedagoga pražské Univerzity Karlovy - pana profesora Jana Havránka. Jedná se o poutavé vyličení průběhu dnů květnového povstání v roce 1945 v Praze na Hanspaulce. Pan profesor Havránek zaslal tento text redakci počátkem léta, tehdy jsme již měli k dispozici i příspěvek k letošnímu významnému jubileu Jana Havránka, jehož se autorsky ochotně a laskavě ujal pan profesor Josef Petráň. Těšili jsme se, že tímto způsobem bude moci i Sdružení historiků ČR připomenout životní výročí váženého kolegy a svého významného člena. Bohužel - v prvních zářijových dnech nás zastihla smutná a o to více překvapivá zpráva... V té době již byl Zpravodaj v tisku a my jsme získali laskavé svolení pana prof. Petráně ponechat v tomto čísle Zpravodaje jím připravený jubilejní text jako poctu dílu a odkazu Jana Havránka.

V následující rubrice Polemiky vás jistě zaujmou příspěvky prof. Jaroslava Pánka a prof. Michala Reimana. V oddíle Materiály vás postupně budeme seznamovat s prohlášeními i dalšími texty, ve kterých se členové SH ČR i další zástupci historické obce a učitelů dějepisu vyjadřují zásadně ke dvěma otázkám, o kterých se v posledních měsících vážně diskutuje i mezi širší zainteresovanou veřejností - o přípravě novely archivního zákona a o výuce školního dějepisu. Rubrika Z historické obce informuje o celé řadě akcí - například o úspěšném semináři doktorandů orientovaných na problematiku raného novověku, který spolupořádalo Sdružení historiků ČR ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií fakulty sociálních věd UK v Praze v dubnu 2003, či o konání konference u příležitosti 100. výročí úmrtí Františka Ladislava Riegra, o kterou se též v dubnu 2003 výrazně spolupořadatelsky zasadila Pekařova společnost Českého ráje, aj. Otiskujeme i další pokračování ankety SH ČR o deset nejlepších historických knih od roku 1990. V rubrice o činnosti regionálních poboček a kolektivních členů informujeme o práci Asociace učitelů dějepisu, přinášíme však i další standardní rubriky - recenzní či významných jubilejí.

Vážené kolegyně a kolegové, omlouváme se, že z technických důvodů se znovu opožďuje vydání a distribuce letošního Zpravodaje. Rozhodli jsme se proto rozeslat složenky na zaplacení členských příspěvků Sdružení historiků ČR na rok 2004 současně již s tímto prvním číslem Zpravodaje z roku 2003. Příslušné pokyny naleznete v rubrice Informací. Děkujeme za pochopení.

Jiří Kocian

I. ČLÁNKY

Pražské povstání 5.-9. května 1945 na Hanspaulce po osmapadesáti letech

(Vzpomínka profesora Jana Havránka)¹

Časový odstup od studované události má pro její vypsání rysy pozitivní i negativní. Větší množství informací, znalost širších souvislostí, slábnoucí citová angažovanost historiků patří jistě k těm kladným, avšak chybějící vzpomínka bezprostředního účastníka či možnost dotazu u těch, kteří událost prožili, je prvkem záporným. Autor tohoto příspěvku má své vlastní vzpomínky na prožitek povstání a zeptal se i několika vrstevníků na to, co se jim vtisklo do paměti a přichází s výkladem, který má přednosti i zápory historikova vypsání i osobní vzpomínky.

První dny května roku pětáctýřicátého v Praze měly cosi zvláštního. Hitler byl již mrtev, ale Třetí říše zde ještě vládla. Na státních budovách – vzpomínám na školu na Lobkovicově náměstí na Vinohradech – vlály vlajky na půl žerdi a v novinách, které měly již jen jeden jediný list, byl na první straně portrét „Vůdce“ v černém rámečku. Povíдалo se o manifestačních převratech v městech na severovýchodě Čech, i někde v Praze se lidé sešli, zaspívali Kde domov můj, odstranili německou tabulku na hostinci... a šli zase domů. Všichni poslouchali rozhlas a tak věděli, že Rusové proti stále ještě výraznému německému odporu dobyli až na samém konci dubna Brno i Ostravu, více pozornosti však věnovali rychlému postupu Američanů. Pátého května dopoledne se celá Praha dověděla, že jsou již v Plzni a kolem jedenácté byly jedenáctky ozdobené československými vlaječkami plné lidí, kteří se chtěli dostat do Ruzyně, kde prý již přistáli. Během dopoledne se vzdor výzvě policejního prezidenta tlumočené místním rozhlasem odstraňovaly německé nápisy a místy také vyvěšovaly československé vlajky. Poslední podnět přišel z rozhlasu, který poslouchal každý, kdo jen mohl. Již ranní počátek vysílání hlášením: „Je právě sechš hodin,“ upozornil na to, že v budově na Schwerinově ulici se děje něco nezvyklého. Z budovy střežené nacisty se ve 12:33 ozvala výzva k české policii, čet-

¹ Koncem května 2003 upozornil redakci Zpravodaje Historického klubu prof. Jiří Pešek, předseda Sdružení historiků ČR, na zajímavou přednášku pana profesora Havránka, ve které J. Havránek připomněl formou poutavé osobní reflexe zajímavé epizody ze dnů květnového povstání roku 1945 v Praze na Hanspaulce. Redakce tehdy požádala pana profesora Havránka, zda by byl ochoten text svojí přednášky poskytnout k otištění ve Zpravodaji, což J. Havránek laskavě učinil. Opublikovaný text je zřejmě jedním z posledních odkazů pana profesora kolegům a čtenářům, velmi si vážíme toho, že jeho adresátem mohlo být právě Sdružení historiků - Historický klub a jeho časopis. Redakce zároveň touto cestou děkuje za pomoc a spolupráci vážené paní Růženě Havránkové a váženým kolegům panu prof. Jiřímu Peškovi a panu dr. Zdeňku Poustovi, dlouholetému a blízkému spolupracovníku a kolegovi prof. Jana Havránka z Archivu Univerzity Karlovy v Praze.

nictvu a vládnímu vojsku, aby pomohli českým lidem v budově rozhlasu. Před ní začal boj a během minut se rozšířil do celého města.

Povstání bylo připravováno jak podzemními vojenskými organizacemi, tak i odboráři, mezi nimiž hlavní slovo měli komunisté. Česká národní rada se postavila do čela povstání. Události však probíhaly velice rychle, bylo v nich mnoho spontánního. To lze snad nejlépe doložit rozdíly mezi jednotlivými obvody města. Tehdejší obvod Praha XIX. měl své zvláštnosti. Byl to obvod rezidenční, kde bylo jen málo průmyslu a obchodu a z úřadů jen instituce vojenské, převzaté 1939 Wehrmachtem. Procházely jím komunikace na západ k ruzyňskému letišti. Také zde probíhaly přípravy k rozhodnému vystoupení proti německým silám ve chvíli, kdy úspěch bude nepochybný.

Při hodnocení těchto příprav je třeba vzít v úvahu závěry autorů Kroniky Pražského povstání v Praze 6: „Jako každá lidská činnost, mělo i toto počínání své stinné stránky, v našem případě zvláště že:

- přípravy k povstání a k odporu se zbraní v ruce byly – i přes šestiletý kvas a vývoj v područí nacistického Německa – v podstatě velmi krátké, málo důsledné, nesourodé a tudíž toto údobí zůstalo nesjednocujícím obdobím,
- povstání muselo být pro živelnost podchycováno zezdola a jen všeobecnými direktivami v hodině dvanácté a zůstalo bez pevného a jednotného vedení až do konce,
- trpělo také kariérismem a příživnictvím,
- mnohde v důsledku toho neposkytlo stoprocentní a objektivní podklady pro své řádné zhodnocení.

Není vlastně divu, že neinformovaná veřejnost a snad i oficiální místa nehleděla dlouho na jeho uznání příznivě. Na druhé straně musíme vidět – co některé dokumenty z lidového podání plně dosvědčují – že:

- díky plynulé, dlouho předcházející měsíce konspirační a přitom pilné a obětavé přípravy na mnoha místech v ilegalitě, bylo komunistické i nekomunistické odbojové hnutí široce rozvětvené a úspěšné a mělo kořeny ve všeobecném odporu proti nenáviděné okupaci od počátku mnichovského diktátu,
- během šesti válečných let od roku 1939 padlo těmto přípravám za oběť nespočet lidských životů našich vlastenců vedle mučení, věznění a nejhorších strážní jednotlivců i zanechaných rodin.²

Již v pozdních dopoledních hodinách docházelo na pražském severozápadě, zejména na Velvarské a Bělohorské třídě, podobně jako jinde v Praze, k odzbrojování jednotlivých německých vojáků na ulicích a po poledni již také k prvním akcím proti bytům Němců. Zajímání byli Němci a kolaboranti na pracovištích, někde byla odzbrojena závodní stráž (Werkschutz). Německé vojenské jednotky byly

² Oto HÁJÍČEK - Miroslav KODEDA - František NEVĚŘIL, *Kronika Pražského květnového povstání ve dnech 5. až 9. května 1945 v oblasti dnešní Prahy 6*. Obvodní výbor ČSPB v Praze 6. sine dato - pravděpodobně kolem roku 1970 -, 284 s., 53 obr., 2 mapy, s. 14-15.

v tomto obvodu v dané chvíli dosti početné, uvádí se, patrně však značně nadsazeně, 12 000 mužů armády i jednotek SS. Byli ubytováni ve vojenských objektech, v budovách techniky, studentských kolejí, ve školách a také v Černínském paláci, kde sídlil Úřad říšského protektora. Měli k dispozici dělostřelectvo a osm tanků, zůstali však nejprve pasivně ve svých ubikacích.

V sobotních dopoledních hodinách se ustavovala jednotlivá velitelství v Bubenci (Vašek), na Bílé Hoře (Sova), na Hanspaulce (Vedral) i v Suchdole. V Břevnově vznikl Revoluční národní výbor. Tyto orgány se dotvářely až v průběhu povstání a jejich velitelská funkce nebyla vždy a všude respektována.

První cílevědomé akce povstalců proběhly kolem nádraží Bubeneč a Dejvice. Na bubenečském nádraží již dopoledne po krátké přestřelce, při které zahynula jedna žena, povstalci odzbrojili vlak strážný asi dvaceti maďarskými vojáky. Na nádraží Dejvice se po 13. hodině podařilo přesvědčit jednotku, která strážila vojenský vlak, aby předala zbraně důstojníkovi vládního vojska, třem poddůstojníkům, několika českým policistům, kterým pomáhala řada dobrovolníků. Během této operace začala před 15. hodinou posádka SS z kadetky (dnešní ministerstvo národní obrany) ostřelovat české bojovníky na nádraží, kterých tam bylo v té chvíli asi čtyřicet, ale jen šestnáct z nich mělo zbraně. Po prvním neúspěšném náporu jednotka SS po 16. hodině nádraží dobyla, obránce zajala a odvezla. Asi třicet neozbrojených zajatců po výslechu propustila, ale šestnáct mužů, které zajala, jak tvrdila, se zbraní v ruce, postřílela v Jelením příkopě. O jejich osudu se Pražané dozvěděli až 9. května, když boje skončily.

Boje prvního odpoledne probíhaly také v Podbabě, kde ve sladovně byly německé armádní sklady potravin. Došlo tam k přestřelce mezi stráží a skupinou asi třiceti povstalců, kteří pod velením četaře Navrátila přišli z Roztok. Po přestřelkách a vyjednávání padla sladovna do rukou povstalců.

Zprávy o událostech v okolí se šířily od úst k ústům. Lidé však málo vycházeli do ulic, nejspíše tehdy, kdy je sousedi upozornili, kde je možno dostat mléko nebo chleba. Tak se o událostech kolem obou nádraží a sladovny vědělo především tam, kde bylo slyšet střelbu.

Pro Hanspaulku byly v první chvíli nejdůležitější situace kolem hlavní komunikace, Velvarské třídy, mezi Hadovkou a Bořislavkou, kde se její trasa kryje s dnešní Evropskou. Před 15. hodinou se zde podařilo čtyřem tankům projet na Vítězné náměstí, ale krátce nato zde četa bojovníků vedená nadporučíkem Chalupou zadržela a odzbrojila dvě německá vojenská auta a zbudovala dvě barikády přes širokou silnici. Vystavěli také menší barikádu, která uzavřela přístup z hlavní komunikace do Komornické ulice. V kině Bořislavka byli shromažďováni zajatci a zadrženi němečtí obyvatelé. Na východě sousedila s Hanspaulkou oblast vojenských objektů, které byly ve dvacátých a třicátých letech postaveny pro československou armádu a školních budov techniky a Francouzského gymnázia, Masarykovy koleje a dalších škol, kolejí a domovů, které byla zabráný pro německou armádu a vojska SS. Podle dobových, snad věrohodných odhadů tam bylo soustředěno více než

2000 vojenských osob, i když jen část z nich tvořili bojeschopní muži. Na počátku roku 1945 byla zabrána hanspaulská škola do ní byla umístěna dělostřelecká baterie.

Za této situace se generál Vedral ujal své velitelské funkce a soustředil kolem sebe štáb. Podléhaly mu tři bojové úseky: Bořislavka, Hanspaulka a Stará fara. První z nich se snažil zmařit německou komunikaci po hlavní silnici. Druhý měl chránit vilovou čtvrť proti výpadům a střelbě z budovy Francouzského gymnázia a z objektů techniky a kontrolovat aktivity dělostřelců ve škole. Zaměřil se také proti Němcům, kteří bydleli na Hanspaulce, a své byty neopustili. Muže odvedl do zákopů, které byly na náměstí Na Hanspaulce vybudovány jako protiletectvé kryty a zastřešeny, a tam je uvěznili. Ženy soustředili v bytě ve Finkovské ulici. Stará fara, kde velel štábní kapitán Knotek, byla vojensky nejaktivnější, podléhaly jí barikády, které byly v bojovém kontaktu s nepřítelem. Právě v jejím obvodu, na Babě, střídali němečtí obyvatelé z domů a byli tam oběti mezi českými civilisty. Také střelba tanků, které přijely na pomoc obhájčům sladovny, zasáhla několik hanspaulských domů. V Podbabě samotné probíhalo vyjednávání, které vedlo k odjezdu německých tanků a přitom se podařilo dost německých vojáků odzbrojit, někteří zajatci byli odvedeni do podbabských garáží městských autobusů. Jejich pracovníci se již dříve zasloužili o zajištění zbraní v cihelně. Také dobrovolníci ze Zlonic a Roztok se podíleli na podbabských přestřelkách. Pozdní odpoledne a večer byly v Dejvicích, podobně jako všude, ve znamení budování a zdokonalování barikád, kterých v celé Praze bylo postaveno na 1600. Stavěli je všichni, muži i ženy, mladí i staří. Barikády významně ztížily německým vojskům pohyb po městě, ovšem tam, kde byly zřízeny v oblastech s nedokončenou zástavbou, byla jejich hodnota menší. Ukázal to příklad barikády na Kladenské u restaurace Gabrielka. Ačkoliv byla postavena důkladně, byla na severní straně jen opřena o pole, stoupající do vrchu, takže německá vojska ji v sobotu večer po polí objela a napadla z východní strany. Když však zjistila, že dále k Praze jsou pevnější barikády, vrátila se zpět.

První den byl pro pražské povstalce úspěšný. Generál Pückler, který velel německým jednotkám na pravém břehu Vltavy, zhodnotil situaci na jeho konci v hlášení generálu Schörnerovi: „Město Praha na východ od Vltavy až na menší předmostí okolo mé služebny (budova Právnické fakulty u mostu Svatopluka Čecha), je v podstatě v rukou povstalců, kteří téměř bez odporu obsadili armádní objekty a skladiště Volkssturm. Na západním břehu jsou boje v několika vnějších okresech a jsou to boje tvrdé a bohaté na ztráty, neboť se střílí z každého domu. Povstalci bojují proti očekávání dobře a bojechtivě.“ Bojové aktivity, vyřizování účtů s Němci a někde i využití situace k drancování změnily všední život města. Lidé pocítili, že léta nesvobody končila, stále však měli strach z ozbrojeného a dobře organizovaného nepřítele.

Druhý den, neděle 6. května, byl na Hanspaulce ve znamení organizování povstaleckých sil. Velitelství Vedral mohlo novými dobrovolníky doplnit stávající jednotky, problémem zůstával však nedostatek zbraní a střeliva. V obvodu, kde bydlelo ve třicátých letech dost vojáků a důstojníků, bylo možno záhy ustavit skoro

stočlennou jednotku dělostřelců, základ pozdější I. Revoluční dělostřelecké baterie na Hanspaulce, která se připravovala na převzetí výzbroje německých dělostřelců umístěných ve škole. S jejich velitelem povstalcí vyjednávali, ten však 6. května ještě neviděl důvody ke kapitulaci. Poněkud ho zneklidnilo jen to, že se povstalcům podařilo vyřadit telefonní linku, která byla jeho jediným spojením s ostatními německými jednotkami. Ustavila se Sokolská rota, která měla hájit sokolovnu, která před válkou hrála velkou roli v životě Hanspaulky. Osmičlenné družstvo studentů jako „Studentská legie“ bránilo bojový úsek na Černém vrchu. Obyvatele čtvrti zneklidňovaly průzkumné výpady jednotek SS i střelba sniperů ze střech vysokých budov techniky a gymnázia v Bílé. Byly oběti mezi lidmi, kteří nahodile vyšli na ulici. Kolem barikádníků, zejména poté co bylo velitelství přemístěno do vily v ulici Na viničných horách, se shromáždila i skupina chlapců kolem 16 let, kteří jako spojky kontaktovali a někdy také zásobovali bojovníky na barikádách. Prádelní koš se salámy z řeznictví v Šárce byl pro nosiče ještě větším zážitkem než pro ty, kterým byl určen. Na velitelství byli předváděni i zadržení udavači – ve čtvrti rodinných domků a nájemních vil se lidé dobře znali. Vzpomínám, jak bojovníci přivedli před kapitána Stránského muže, který jej poslal do nacistického vězení a čekali, že ho potrestá – on však, a to mi velice imponovalo, řekl: „Odved'te ho mezi zadržené, o jeho vině rozhodne soud!“ Na velitelství se uvažovalo o problémech, co udělat se zámečkem Jenerálka, kde Karl Hermann Frank zadržoval prominentní české vězně jako Kamila Kroftu nebo Vladimíra Krajínu. Rozdělení pravomocí velitelů bylo stále ještě nejasné a tak když k Jenerálce přišla od Vltavy šáreckým údolím jednotka, která chtěla na německé stráž zahájit palbu, snažilo se hanspaulské velitelství útoku zabránit, aby nebyly ohroženy životy vězňů.

V pondělí dne 7. května jsme na BBC poslouchali oslavy vítězného konce války, ale v Praze byla stále ještě napjatá atmosféra. Odlehčení, které předchází den přinesly zprávy o pomoci vlasovců, kteří se pohybovali i v prostoru letiště, bylo zastřeno nejasnými dementi v rozhlase, který byl pro Pražany hlavním a skoro jediným zdrojem informací. Zprávy z rozhlasu však došly i k uším německých vojáků v hanspaulské škole a konečně v 17 hodin jejich velitel major Gregory předal českým dělostřelcům čtyři houfnice a jedno dělo. Jeho jednotce byl slíben odchod s několika lehkými zbraněmi. Až do jeho uskutečnění si ponechala jejich zaměřovače. Ty měly být předány až příštího dne po bezpečném odchodu vojáků včetně raněných. Hanspaulka si oddechla.

Dne 8. května časně ráno odešli němečtí vojáci spolu s dvěma vozy pro raněné v doprovodu československého důstojníka, který jim zajistil bezpečný průchod barikádami, z Prahy na západ. Před odchodem odevzdali zaměřovače. Tento den již probíhal v celém obvodu klidněji, i když jednotky SS i armády stále ještě držely své pozice v Dejvicích a v Bubenči a mezi nádražím a Vojenským zeměpisným ústavem se snažili střelbou udržet pod svou kontrolou řadu vil obývaných Němci. Tento den skončil podpisem dohody mezi velitelem Prahy generálem Rudolfem Toussiantem a představiteli České národní rady a velitelství Bartoš, po kterém ná-

sledoval odchod jednotek německé branné moci z Prahy na západ. Jednotky SS však i nadále držely své posádky v Dejvicích a střílely z nich. V úterý 8. května o půl třetí zahájily tanky u techniky palbu na barikádu, kde byl jeden padlý. O hodinu později postupovala silná německá četa k ulicím Klimentské a na Míčance a také údolím k Šárecké. Útok byl odražen a Němci měli ztráty na padlých a raněných. V tomto dni se hlásili do služby další důstojníci a rotmistři z povolání i v záloze. Náhradní prapor, kterému velel major Uhlíř, do večera zaregistroval 230 důstojníků a rotmistrů a 530 vojáků v záloze. O kapitulaci jednala však jednotka, která střežila Jenerálku a pak opustila obsazený objekt, odkud mohli odejít i Češi, kteří tam byli uvěznění. Někteří, jako Kamil Krofta, kterého nás několik spojek doprovodilo do vily paní Eliášové, odešli však až následujícího dne ráno. V časných ranních hodinách jednotky ze Staré fary spolu s bojovníky z Podbaby postoupily na náměstí Na Santince a spolu s Hanspaulskými jednotkami, které byly od nich napravo v prostoru Šárecké, se chystaly k útoku na budovy techniky. Než k tomu došlo, dorazily do tohoto prostoru sovětské tanky a po krátké přestřelce se německé jednotky vzdaly. Praha oslavovala vítězství – stovky lidí přišlo na Velvarskou a Kladenskou a vítalo Rusy. Zde došlo ke krutému epilogu povstání. Když byla odváděna skupina zadržených Němců z kina Bořislavka, kam byli již předtím přemístěni také ti, kdož byli za povstání vězněni v krytu v ulici Na Hanspaulce, pokusil se jeden z nich o beznadějný útěk. Následovala palba, při které barikádníci všechny zajatce postříleli.

Pražské povstání skončilo, nedostalo se mu však přílišného uznání. Také Česká národní rada se po příletu Fierlingerovy vlády dne 10. května ocitla v nemilosti a byla rozpuštěna. Ti, kdož přišli z východu, se měli ihned ujmout klíčových pozic v mocenském aparátě osvobozené republiky. Byli jsme osvobozeni – tak zněla pak po mnoho let základní interpretace květnových dnů roku pětáctýřicátého. Povstalci, kteří se osvobodili sami, měli v této interpretaci jen druhořadou úlohu, pokud se vůbec o nich hovořilo.

Jan Havránek

IV. Z HISTORICKÉ OBCE

Prezentace české historiografie na Slovensku

V rámci zasedání společné České a Slovenské komise historiků, které se konalo ve dnech 8.-10. dubna v Bratislavě, byl uspořádána formou semináře v tamějším Českém domě zajímavá akce - prezentace výsledků současné české historiografické produkce pro slovenskou odbornou veřejnost.

Jednodenní seminář přirozeně nemohl rovnoměrně pokrýt všechny aspekty a složitosti současného dění v české historické vědě. Přesto jsem přesvědčen, že setkání poskytlo slovenským kolegům ucelenější představu o široké škále témat, jimiž se česká historiografie zabývá. Případné mezery a nerovnoměrnosti v prezentování zvolené tematiky do značné míry eliminoval a překryl zasvěcený referát prof. PhDr. Jaroslava Pánka *Česká historiografie na přelomu 20. a 21. století*. Jaroslav Pánek, donedávna předseda Sdružení Historiků ČR, byl nejpovolanější k zamyšlení nad hlavními tématy, na něž se v současné době soustřeďuje pozornost českých badatelů, zároveň mohl také nejlépe shrnout fakta o institucionálním zajištění historického výzkumu v České republice a jako aktivní účastník diskusí, které se v posledních letech v historické obci rozvinuly, se mohl zasvěceně vyjádřit i k otázkám metodickým, metodologickým i ke generačním sporům, které rozvoj vědecké disciplíny v českých zemích ovlivňují.

Pokud se týče již zmíněného rozložení pozornosti na jednotlivé oblasti výzkumu, je nápadné, že se organizátorům semináře nepodařilo zajistit v programu patřičné místo starším dějinám (středověku a ranému novověku), přitom i tam dochází k řadě inovací, jak to doložil referát prof. PhDr. Petra Čorneje *Metodologické problémy středověkých dějin a pokusy o velké syntézy*. Doc. PhDr. Milan Hlavačka hovořil o problémech výzkumu *Vývoje a přeměn českých elit 19. století*, k tématu, které patří v české historiografii v podstatě k novým předmětům zájmu. Slovenské publikum pak zaujalo vystoupení ředitele Státní archivní správy MV ČR PhDr. Václava Babičky *Studium badatelů ze Slovenska v českých archivech*. Referující konstatoval vysoký zájem ze slovenské strany, který nepolevil ani po rozdělení bývalého Československa, zmínil se o fondech, které především mohou slovenské badatele zaujmout, uvedl fakta o modernizaci archivní služby a především ujistil slovenské kolegy, že neexistují žádné administrativní bariéry, které by jim mohly ztěžovat přístup k materiálům. Neméně zajímavé bylo pro slovenské posluchače sdělení PhDr. Jana Němečka nazvané *Edice pramenů k novodobým českým dějinám*. Referující nejen představil bohatou zeň ediční činnosti, ale zmínil se i o nejzávažnějších dlouhodobých projektech v oblasti vydávání pramenných edic.

Pozornost k otázkám výzkumu dějin 20. století obrátila strhující úvaha prof. PhDr. Roberta Kvačka *Hlavní problémy zkoumání dějin první Československé republiky*. S filozofickým nadhledem se Kvaček zamýšlel na přístupem a posláním historiků při objasňování řady živých otázek vzrušujících i současnou českou spo-

lečnost. PhDr. Josef Harna v referátu *Syntetické zpracování novodobých českých dějin* upozornil na nové syntézy z období 19. a především 20. století. Snažil se specifikovat koncepční pojetí jednotlivých autorů nových syntéz a metodické přístupy ke ztvárnění obrazu určité epochy dějin. Jednomu z dnes značně opomíjených témat novodobých dějin se věnovali prof. PhDr. Zdeněk Kárník (*Studium radikálního socialismu a úloha komunistického hnutí v první ČSR*) a PhDr. František Svátek (*Výzkum komunistického hnutí: evropská, americká a česká historiografie*). Bouřlivý rozvoj historického bádání zaměřeného na období po druhé světové válce prezentoval doc. PhDr. Vilém Prečan ve svém vystoupení *K problematice studia soudobých dějin*. Jako de facto zakladatel tohoto oboru po roce 1989 se mohl vyslovit k nejzávažnějším otázkám, v jejichž objasňování bylo dosaženo výrazného pokroku, ale zároveň upozornil i na mezery ve výzkumu a na úskalí, s nimiž se historici soudobých dějin střetávají. Opět pro slovenské kolegy mimořádně zajímavé bylo sdělení prof. PhDr. Jana Rychlíka na téma *Výzkum slovenských dějin v ČR*. Věnoval se především studiu slovenských dějin z období existence společného československého státu. Pozoruhodné byly jeho postřehy „z vnějšku“, totiž pohledy českého badatele na slovenskou problematiku. Referát dvojice autorů doc. PhDr. Radomíra Vlčka a PhDr. Ladislava Hladkého *Možnosti a meze české historiografie ve výzkumu obecných dějin* signalizuje již svým názvem realistický pohled obou badatelů na tuto oblast bádání. Jejich referát však přitom bezděčně ale zcela přirozeně poukázal na řadu pozitivních výsledků, jichž bylo v této oblasti dosaženo. V podstatě k téže výseči české historiografie se vyjádřil i PhDr. Miroslav Kunštát, který ve svém vystoupení nazvaném *Mezinárodní teritoriální studia, včetně výzkumu česko-německých vztahů* upozornil na specifický přístup k obecným dějinám, který rozvíjí Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK.

Mimořádně šťastné bylo rozhodnutí organizátorů, zařadit do programu referát věnující se aktuálnímu postavení historiografie a historického vědomí v české společnosti. Prof. PhDr. Zdeněk Beneš nazval své vystoupení *Historická paměť: škola, média, veřejnost*. Šlo opět o kritickou úvahu nad problémy, které v této oblasti panují, o zamyšlení nad smyslem historického poznání a nad odpovědností historiků, ale i jeho popularizátorů při formování historického vědomí české společnosti.

Škála otázek, které seminář připomněl, byla překvapující i pro české účastníky. I jim přinesla řadu podnětů k dalším úvahám o stavu a perspektivách českého historického bádání. Potěšující byl však především ohlas, který seminář bezprostředně, ale i dodatečně vyvolal mezi slovenskými historiky. Referáty v doplněné a dopracované podobě budou otištěny v *Česko-slovenské Slovensko-české ročence 2003*. Úspěšnost akce vede společnou Česko-slovenskou Slovensko-českou komisi historiků k záměru uspořádat v dohledné době obdobný seminář v českých zemích, na němž by naopak slovenští kolegové prezentovali současné výsledky a problémy slovenské historické vědy.

Josef Harna

Setkání doktorandských badatelů o raném novověku

Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872) část svých aktivit a akcí orientuje směrem na začínající historiky, studenty historických oborů či mladé kolegy, kteří začínají na svých prvních místech a v historické obci teprve hledají zkušenosti. Mezi studenty je tradičně oceňován autor nejlepší studentské práce odevzdané v rámci celostátní Studentské vědecké konference Historie, který získává Cenu Josefa Šusty. Pro začínající historiky je každoročně připravena Cena Josefa Pekaře, kterou získá autor nejlepší původní vědecké práce, který nepřesáhl věk 35 let. Komise, které rozhodují o udělení těchto cen, mají před sebou již práce hotové, výsledky mnohdy dlouhodobého bádání a metodologického hledání. Při posuzování těchto prací byla mezi členy výboru Sdružení historiků započata diskuse o obecnějších problémech bádání a badatelských výsledků nejmladší generace historiků, mezi nimiž jsou značné rozdíly dané odlišnými zkušenostmi i možnostmi, s nimiž vstupují na historickou dráhu. Byla proto uvítána myšlenka, aby sdružení podpořilo komunikaci mezi začínajícími historiky pořádáním společných seminářů doktorandů studijního programu historické vědy, jejichž cílem by bylo navázat kontakty, diskutovat, vyslechnout zprávy o probíhajících doktorských projektech atd.

První takovýto seminář se uskutečnil 16. dubna 2003 v přívětivých prostorách Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK. K účasti byli pozváni studenti doktorských studijních programů, orientovaní na problematiku raného novověku, ze všech pracovišť v Čechách i na Moravě, která jsou oprávněna k realizaci doktorského studia. Za Sdružení historiků tuto akci zorganizovali Jiří Pešek a Michaela Hrubá, kteří též setkání moderovali. Semináře se zúčastnilo celkem čtrnáct doktorandů ze sedmi pracovišť. Postupně byly představeny doktorské projekty všech zúčastněných a průběžně probíhala diskuse. Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze zastupovali M. Durčanský, L. Veselá a H. Hrachová z katedry pomocných věd historických a archivního studia, za Ústav českých dějin byl přítomen J. Koumar. Fakultu humanitních studií stejné univerzity reprezentovala L. Štorchová, která kolegům představila též okruh členů a činnost *Gradiertenkolleg Kommunikation und Lebenswelte in Mitteleuropa in der Frühen Neuzeit*, které zaštiťují R. van Dülmen a M. Hroch. Dalším členem této skupiny přítomný na semináři byl J. Šotola z FF Univerzity Palackého v Olomouci. FF Masarykovy univerzity v Brně reprezentovali J. Číhalíková, E. Kučernáková, P. Pumpr a V. Březina. Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích zastupoval J. Kubeš a z opačného konce republiky přijel Z. Orlita, který doktorské studium realizuje na Ústavu historie a muzeologie FPF Univerzity v Opavě. Za Ústav historických věd PF Univerzity v Hradci Králové se zúčastnil setkání O. Tikovský. Pomyslný kruh účastníků lze uzavřít P. Koderou z pražského ČVUT, který je zde doktorandem na fakultě architektury.

Celodenní jednání ukázalo, že doktorandi, alespoň tedy „raně novověcí“, spolu mají o čem mluvit. Evidentní byl zájem o získání informací o tom, jaká téma-

ta se na jednotlivých katedrách a ústavech zpracovávají, předávaly se kontakty či poznatky o studijních možnostech atd. Ze závěrečné diskuse i ankety, kterou byli následně všichni účastníci setkání osloveni, vyplynulo jednoznačně pozitivní hodnocení této akce, kterou by si sami doktorandi představovali do budoucna jako pravidelné setkání zhruba jedenkrát ročně. Mělo být „burzou“ informací a možností k navázání osobních kontaktů. Vítána by byla též závaznější forma, tedy jakýsi seminář, v jehož rámci by byly představovány předem připravené příspěvky určitým způsobem tematicky či metodicky vymezené, které by byly základem následné odborné rozpravy. Zájem by byl též o průběžné předávání kontaktů a poskytování informací o studijních či badatelských možnostech a přednáškových akcích, jehož základem by se měl stát adresář všech zainteresovaných, propojený též s dalšími informačními zdroji, např. adresářem „Kroužku pro dějiny raného novověku“, který se již několik let schází v Archivu Hlavního města Prahy.

Michaela Hrubá

F. L. Rieger a česká společnost druhé poloviny 19. století. Konference u příležitosti 100. výročí úmrtí F. L. Riegra

Pekařova společnost Českého ráje v Turnově, Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a město Semily uspořádaly ve spolupráci se semilskou Základní školou F. L. Riegra, Státním okresním archivem Semily, Muzeem a Pojizerskou galerií v Semilech a Okresním muzeem Českého ráje v Turnově vědeckou konferenci *F. L. Rieger a česká společnost druhé poloviny 19. století*. Konala se v Semilech ve dnech 25.-27. dubna 2003 a navázala na již tradiční aktivity Pekařovy společnosti Českého ráje v Turnově.

Vědeckou konferenci slavnostně zahájili na místní radnici 25. dubna v 10 hodin Karol Bílek, předseda Pekařovy společnosti Českého ráje, a semilský starosta František Mojžíš. Uvítali i čestného hosta, Riegrovu pravnučku Věru Macháčkovou-Riegrovou. Poté poskytl Jiří Štaif ve svém referátu *F. L. Rieger a česká národní elita v 19. století* pohled historika sociálních dějin na Riegrovo programové úsilí o vůdčí uplatnění v české společnosti.

Vlastní konferenční jednání probíhalo v jídelně Základní školy F. L. Riegra v Semilech, uvedl je ředitel školy Jaroslav Vávra *Esejem o službě*. Adekvátně bylo rozčleněno do tří bloků referátů. Začalo českou politikou 2. poloviny 19. století a uplatněním F. L. Riegra v ní. Úvodní referát *Rieger - konzervativce nebo liberál?* přednesl Robert Sak. Josef Blüml a Bohumil Jiroušek (*František Ladislav Rieger v české historiografii*) představili knižní monografie a články o F. L. Riegrovi od autorů několika generací, počínaje J. V. Jahnem a konče R. Sakem, věnovali pozornost i přehledům české politiky a slovníkovým heslům. Následoval příspěvek Marka Cetwińskiego *F. L. Rieger w encyklopediach polskich*. Vratislav Doubek se v referátu

Rakouská politika F. L. Riegra a Rusko zaměřil na 60. a 70. léta 19. století. Jiří Rak (*Formování české politiky v první polovině 19. století*) hovořil zejména o jazyku, mravnosti a zákonitosti jako atributech české státnosti. Jaroslava Honcová dokreslila Riegrův životopis vyličením epizody *Palacký a Rieger v Říčanech za prusko-rakouské války v roce 1866*. Luboš Velek podal rozbor zásadního tématu *Český klub na říšské radě od počátku 60. let 19. století do roku 1891*. Milena Nyklová-Veselá vystoupila s referátem *Obrana Nerudova*. S charakteristickými rysy politikova mluveného projevu seznámil posluchače Milan Řepa (*Rieger jako řečník*).

Zazněly také referáty z bloku *Soukromý život F. L. Riegra*. Milan Hlavačka připravil pohled na pracovně důvěrný vztah šlechtice a občanského politika v příspěvku *F. L. Rieger v korespondenci s knížetem Jiřím Kristiánem Lobkowiczem*, Magdalena Pokorná oživila postavu prvního Riegrova životopisce (*F. L. Rieger a J. V. Jahn*), Helena Kokešová rozebrala na konkrétním příkladě zejména možnosti využití dosud nepublikovaných zápisků Marie Červinkové-Riegrové z let 1889-1890 (*Ke vztahu F. L. Riegra a Gustava Eima*).

Páteční večer v aule semilského Gymnázia I. Olbrachta na *Vzpomínkovém koncertu ke 100. výročí úmrtí Dr. Františka Ladislava Riegra* velmi působivě připomněly Pěvecký spolek Jizeran a Komorní symfonický orchestr Krkonošského metra libretistickou tvorbu Marie Červinkové-Riegrové i texty písní F. L. Riegra.

Sobotní konferenční jednání 26. dubna bylo věnováno nejprve *Soukromému životu F. L. Riegra*. Marie Neudorflová nastínila myšlenkové pozadí podílu žen na veřejném životě (*Ženy rodiny F. L. Riegra a jejich participace ve veřejné sféře*), Marie Ryantová charakterizovala vřelý vztah otce a dcery, starostlivost M. Červinkové-Riegrové a její politické i kulturní zájmy (*Marie Červinková-Riegrová jako spolupracovnice svého otce*), Jana Malinská promluvila o některých aspektech *Protichůdných názorů v české společnosti na vzdělání dívek a žen*. Jan Županič přednesl významný referát na téma *Nobilitace českých elit ve 2. polovině 19. století*. Milada Sekyrková se zaměřila na Riegrovy aktivity v Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Čechách a v Komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech (*F. L. Rieger a spolková činnost*), Jan Vojáček hovořil o Riegrově hospodaření (*Čechové, na řípu! F. L. Rieger – cukrovarník v Malči*). K vnímání české politiky ve 2. polovině 19. století zejména z pohledu francouzského tisku se vrátila Milena Lenderová (*F. L. Rieger a Francie*).

Dosavadní jednání organicky doplnil poslední blok referátů *Venkovská společnost 2. poloviny 19. století*. Marie Macková výstižně pojednala o vstupování komunální politiky do širšího dobového dění v příspěvku *Naše město jako věrná stráž (O přiblížování a vzdalování se politických vůdců venkovu)*. K dalšímu osvětlení Riegrovy osobnosti a k poznání jeho působení na regiony významně přispěli: Lydia Baštecká referátem „*Rozmilý a upřímný příteli*“ (*Rieger v korespondenci východočeských vlastenců*), Karol Bílek (*F. L. Rieger a jeho přítel Václav Jaromír Černý, okresní tajemník v Libáni*) a Vlastimil Svěrák (*Riegrův jihlavský stoupenec Antonín Musil*); Ludomír Kocourek se zabýval *Počátky českého školství v Podkrušnohoří*. Zdeněk Hojda (*Riegrův památník na Kozákově*) a Oldřiška Tomíčková (*Riegrův obe-*

lisk v Hořicích) upozornili na Riegrův kult. Shrnující hodnotící slova na závěr patřila Milanu Hlavačkovi.

U příležitosti konference byla otevřena v Muzeu a Pojizerské galerii v Semilech výstava *F. L. Rieger – život a dílo*, při jejíž vernisáži 24. dubna promluvil Robert Sak. Součástí doprovodného programu konference byla i sobotní podvečerní vycházka Riegrovou stezkou. V neděli 27. dubna asi třicet účastníků (z původních sto dvaceti) po položení květiny k hrobu politikova otce Václava Riegra na semilském hřbitově absolvovalo výlet do Tomášova statku, Vysokého nad Jizerou a do Krásné.

Velmi dobré organizační zajištění konference (zvláštní dík patří Ivo Navrátilovi, Jitce Petruškové a Jaroslavu Vávrovi) ovlivnilo nepochybně její zdárný průběh. Lze ji pokládat za zdařilý pokus o zhodnocení složité Riegrovy úlohy v české společnosti a rakouské monarchii, který obsáhl politickou scénu, angažovanost Riegra a žen jeho rodiny ve veřejné sféře i propojení obecné tematiky a regionálních jevů. Akcentovala úlohu osobnosti v dějinách.

Referáty budou publikovány v supplementech vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Čtenáři by se zde měli setkat i s problematikou rozdělení pražské teologické fakulty (Miroslav Kunštát), s vymezením Riegrovy vazby na Moravu (Jiří Malíř) a s charakteristikou jeho vztahu k novinářství a publicistice (Martin Sekera).

Hana Kábová

Historické přednášky v Liberci

Zpravodaj Historického klubu (2002) informoval o činnosti obce historiků na Liberecku.¹ Nyní přinášíme podrobnější informaci o jedné z jejích aktivit.

Katedra dějepisu Fakulty pedagogické Technické univerzity v Liberci pořádá již od roku 1998 cyklus přednášek z českých a středoevropských dějin pro akademickou obec i veřejnost vždy druhé úterý v měsíci školního roku. Mladší i známí čeští historikové a historičky z vědeckých pracovišť celé ČR přednášejí populárně-naučnou formou výsledky svých prací. Pozornost je věnována starším, novým a soudobým dějinám, více méně v chronologickém sledu.

Během pěti let přednáškový cyklus třikrát změnil své pojetí. Prvotní reakcí na dobu bylo zaměření na „Zajímavé osmičky v našich dějinách“. Přednášející z liberecké katedry dějepisu připomněli založení Univerzity Karlovy, třetí pražskou defenestraci, události třicetileté války, z novějších dějin revoluci 1848, vznik samostatného Československa, Mnichovskou dohodu a Únor 1948.

¹ Miloslava MELANOVÁ, *Historická obec na Liberecku*. In: Zpravodaj Historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872), roč. 13, 2002, č. 2, s. 58-60.

V následujícím dvouletí vyslechli nejen Liberečané přednášky na témata z českých a středoevropských dějin. Takové pojetí umožnilo pohled do regionálních, celozemských i (středo)evropských historických událostí. Oblasti výzkumu každodennosti raného novověku se dotkly festivů – křesťanských slavností na panství Redernů – , šlechtické biografie – Melchiora z Redernu coby příkladu líčení života a smrti renesančního kavalíra (Milan Svoboda); měšťanské každodennosti v barokní Praze a v Čechách (Zdeněk Hojda); významných představitelů české přírodovědy – libereckých rodáků A. J. Cordy a G. Menzela – nebo poddanským bouří v severních Čechách v 17. a 18. století (Rudolf Anděl). K novějším dějinám a pojmům se obrátily výklady na téma Neoabsolutismus a česká politika (1849–1859) a Vlastenectví v novověku a jeho formy (Miloš Řezník); nechybělo přiblížení stavu Liberce v roce 1899 ve srovnání s Čechami v Rakousko-Uhersku (Miloslava Melanová); v jiné z přednášek objasnila též historička význam Liberce coby politického, hospodářského a kulturního centra českých Němců do roku 1918. Události 20. století jsou historií stále živou. Potvrzují to nejhojněji navštěvované přednášky, v nichž např. Robert Kvaček reflektoval osobnost T. G. Masaryka v prezidentské funkci nebo „český a slovenský březen 1939“. Pamětníci druhé světové války emotivně reagovali na vystoupení Zdeňka Brunclíka, jenž promluvil o životě v severočeském pohraničí v letech 1939–1945, nebo o boji Čechů a Slováků proti nacistickému Německu.

V souvislosti s intenzivní, ne vždy zdařilou medializací a problematizací převážně českých dějin přišla od roku 2001 katedra dějepisu s novým cyklem přednášek. Ty mají ukázat zdánlivě nevýznamné a jakoby do sebe uzavřené regionální dějiny v širší geopolitické souvislosti skrze osobnosti českých dějin v severních Čechách. V chronologické i tematické posloupnosti seznámili historici a historičky své posluchače se vztahem význačných osob (vymezených rozdílně stavovsky, konfesně i politicky) ke zdejšímu kraji. Přemyslovce a jejich konání v česko-lužickém pomezí připomněl R. Anděl. Lenka Bobková přednášela o Horní Lužici a severu Českého království v politice Jana a Karla Lucemburských, zatímco Petr Čornej se zabýval Jiřím z Poděbrad a severními Čechami. Následující vystoupení byla již věnována převážně zdejším významným osobnostem. Dostalo se na vojáky i politiky doby husitské na severu Čech, vůdce poddanských rebelií sklonku 17. století, Ondřeje Stelziga, hraběte Jáchyma Ondřeje Šlika a jeho pobyt na Frýdlantsku (R. Anděl). Tématy z raně novověkých dějin pokračoval M. Svoboda, který na příkladu pánů z Redernu kolem roku 1620 nabídl obsáhlejší pohled na pobělohorský exil. Sérii přednášek uzavřel bohatě propojeným výkladem Vít Vlnas, jenž začlenil diplomata v habsburských službách, Jana Václava Gallase, do jeho doby.

Obvykle populární novější a moderní dějiny dostaly velký prostor pro neschematický výklad na příkladu libereckého místostarosty a ministra vlády Heinricha Pradeho, nebo známých podnikatelů – Herzigů a Liebiegů. Opomenut nebyl Václav Šamánek, dlouholetý představitel dosud existujícího spolku Česká beseda (M. Melanová). Příjemnou výjimku z pravidla poskytl před Vánocemi 2001 Bo-

hunka Krámská ze Severočeského muzea. Promluvila o betlémářích a betlémech na Liberecku v 19. století a výklad bohatě doplnila fotografiemi. Libereckého politika, novináře a poslance Národního shromáždění dr. Josefa Veverku představila Mária Karpašová. Alena Míšková objasnila dílo a smýšlení Ericha Gieracha, komplikované postavy: Byl „německým vlastivědcem, nebo nacionálním historikem?“ Edvard Beneš navštívil Liberec roku 1936. Jeho cestě na sever Čech a zvláště aktuálně upraveným veřejným projevům se věnoval R. Kvaček. Se svým kolegou Stanislavem Bimanem představili v následující dvou přednášce Konráda Henleina coby vůdce Sudetoněmecké strany, říšského místodržícího i vedoucího NSDAP v Liberci. Zdejší starostové z let 1918–1945 se stali předmětem výkladu Zdeňka Brunclíka.

Od akademického roku 2002/2003 zavedla katedra dějepisu nový přednáškový cyklus pro veřejnost, souběžný s původním. „Mladí dějepisci o regionální historii“ představují jako čerství či budoucí diplomanti výsledky svých archivních bádání veřejnosti, kolegům i svým blízkým. Nadějní badatelé přednášeli ve dvou profilujících oblastech, jimiž zůstávají politická a kulturněhistorická témata, která se v konečném výsledku mnohdy prolínají. Z prvně jmenované skupiny šlo o otázky českých menšin na zemském sněmu 1895–1913 (Helena Černá), o liberecké divadlo za 2. světové války (Andrea Janoušková), o českou spořitelnu v Liberci 1938–1948 (Lenka Burešová), o odsun Němců z Frýdlantska 1945–1947 (Lucie Zralá). V druhé zazněly zkušenosti nad bádáním o funerálních plastikách na Frýdlantsku (František Švejda), pohřebišti rodu Gallasů a Clam-Gallasů v Hejnicích 1691–1945 (Helena Pešíková, Daniela Plíšková) nebo o Severočeském muzeu v Liberci 1882–1898 (Eliška Matoušková).

Oba přednáškové cykly jsou pojaty jako odborná, avšak všem zájemcům o minulost a diskusí o ní otevřená setkání nad regionálními dějinami přihlížejícími k evropským badatelským výsledkům i novějším směrům. Snaha o nosnou koncepci se má mj. pomoci oprostit od ryze vlastivědného stanoviska, antikvářského výkladu historie, budícího dojem úctyhodné sešlosti se zájmem o „zajímavé“ starožitnosti. Máme za to, že cyklus poměrně hojně navštěvovaných přednášek pro veřejnost je jednou z cest, jak ukázat výsledky dlouhodobé práce současných regionálních historiků i historiček neoborné veřejnosti a současně možností redukovat neblahý vliv historizujících publicistů a diletantů. Cíle jsou společné, jeden z nich však výrazný: udržet a uchovat zájem o minulost i současnost vlastního domova.

Kateřina Pastyříková – Milan Svoboda

Seriál přednášek o českých dějinách v Rakousku

V době, která nebyla po politické stránce zvláště příznivá pro rozvoj porozumění a dobrých vztahů mezi Rakouskem a Českou republikou, rozhodli se představitelé jedné z významných vzdělávacích institucí v Rakousku udělat vstřícný krok. Byli si

dobře vědomi, že na utváření současného poměru mezi Rakušany a Čechy silně působí historické reminiscence, a proto se rozhodli představit široké kulturní veřejnosti právě tematiku naší historie devítidílným seriálem přednášek.

Pořadatelem se stala soukromá společnost pro vzdělávání obyvatelstva Štýrska – *Österreichische Urania für Steiermark*, která je obdobou lidových univerzit v jiných středoevropských zemích a pořádá nejrůznější vzdělávací akce od výuky cizích jazyků přes exkurze až po odborná sympozia. Za své poslání souhrnně označuje „šíření lidové vzdělanosti ve vztahu k vědě, umění a etice s cílem utvářet lidskou osobnost v její celistvosti a jednotě“ (Urania-Mitteilungen, Januar-April 2003, s. 3).

Pro první čtvrtletí roku 2003 byly vybrány za jeden z ústředních programových bodů této vzdělávací společnosti („Urania-Schwerpunkt“) české země a jejich dějiny. S výslovnou snahou překonat dědictví železné opony a sblížit Rakušany a Čechy, obyvatele „obou sesterských zemí“, byl koncipován cyklus *Böhmen und Mähren. Die wechselvolle Geschichte unserer nördlichen Nachbarn*, který zahrnul naše dějiny od raného středověku až na práh současnosti. První přednášku, věnovanou Velkomoravské říši, proslovil přední rakouský medievista a profesor vídeňské univerzity Herwig Wolfram, který také vybral další přednášející z Rakouska, Německa a Čech. Postupně tak přicházela následující témata: slovanské osídlení (Johannes Giessauf, Štýrský Hradec), Cyril a Metoděj (Christian Hannick, Würzburg), Přemyslovci (Josef Žemlička, Praha), Lucemburkové (Peter Moraw, Gießen), „Zlata Praha – první německá univerzita 1348“ (Alois Kernbauer, Štýrský Hradec), Bílá hora v historiografii a historizující mytologii (Jaroslav Pánek, Praha), pražská defenestrace 1618 (Thomas Winkelbauer, Vídeň) a konečně „Tichý vzestup ve stínu mocností – Češi na křižovatkách 20. století“ (Emília Hrabovec, Vídeň).

Jak je patrné z přehledu vybraných tematických okruhů, patronát prof. Wolframa rozhodl o tom, že nejsilněji byl zastoupen středověk, méně již raný novověk, zatímco moderní a soudobé dějiny přišly hodně zkrátka. Promísení historiků ze tří zemí, které jsou zvláště zainteresovány na českých dějinách, umožnilo prezentovat rozdílné pohledy. Na jedné straně to byl rozšířený, avšak neudržitelný výklad o národnostně německé povaze skutečně univerzálního latinského vysokého učení Karla IV., na druhé straně pak možnost interpretovat dějiny německé kolonizace či vzniku habsburské monarchie v souladu s poznatky české historiografie a také nedávno proběhnuvších mezinárodních diskusí.

Některé zažitě stereotypy nelze ani při nejlepší vůli odstranit okamžitě, důležité však je získat příležitost k prezentaci a porovnání rozdílných názorů a různých historiografických tradic, stejně jako svébytných prvků historického vědomí v jednotlivých středoevropských zemích. Urania takovou možnost poskytla uspořádáním velmi hojně navštívených přednášek, po nichž následovaly v posluchárně štýrsko-hradecké Staré techniky dlouhé přátelské diskuse mezi posluchači a přednášejícími. Zájemcům o české dějiny a českou kulturu vyšla Urania vstříc také přípravou navazujících pořadů o české hudbě a tematických exkurzích do západních a jižních Čech.

Je příznačné, že akce tohoto druhu vznikla právě ve Štýrsku, kde ji původně navrhl a poté organizačně zajistil dr. Wilhelm R. Baier, přírodovědec se silným zájmem o historii a také se slovanskými (přesněji řečeno slovinskými) rodinnými kořeny. Neméně potřebný by byl podobný přednáškový cyklus i v bezprostředně sousedících Horních a Dolních Rakousích. A ovšem z druhé strany – při výkladu o rakouských dějinách – by stejný čin neuškodil ani u nás. I když v tomto ohledu jsme jeden významný úspěch v popularizaci rakouské historie docela nedávno zaznamenali. Bylo jím vydání česky koncipovaných *Dějin Rakouska*, jichž se ujal Václav Veber s pětici dalších autorů a jež roku 2002 vydalo Nakladatelství Lidové noviny. Už na tomto literárním základě by bylo uspořádání přednáškového cyklu o minulosti našich jižních sousedů vcelku snadno zvládnutelné.

Jaroslav Pánek

ČČHiždiáda Jana Slavíka

Slavíkova břitká polemika proti Pekařovu pojetí husitství v jeho *Žižkovi (Nový názor na husitství. Palacký nebo Pekař, 1929)* se rozšířila i na otázku smyslu českých dějin a teorie historického poznání (*Masaryk contra Pekař. Ke sporu o smysl českých dějin, 1929 a Dějiny a přítomnost, 1931*) a znamenala i konec Slavíkovy možnosti tisknout v Českém časopise historickém (ČČH), který Pekař redigoval.

Tehdy někteří mladší historikové (Josef Borovička, Josef Dostál, Emanuel Janoušek, Vladimír Klecanda, Bedřich Mendl, Jaroslav Papoušek, Hubert Ripka, Jaroslav Werstadt) podpořili Slavíkovo vystoupení jako oprávněné a začali se scházet ve vinárně u Teisiků ve Spálené ulici, aby v roce Pekařova jubilea (to mělo být završeno zvolením Pekaře rektorem Karlovy university) vydali sborník historických statí, kde by se ukázalo, jak české dějepisectví nedostatečně reaguje podněty, které od začátku 20. století přinášel historiografii rozvoj teorie vědeckého poznání – noetiky.

O diskusní schůzky u Teisiků projevil zájem Kamil Krofta, tehdy zástupce ministra Beneše na ministerstvu zahraničí. Na následujícím setkání přišel s návrhem, kterým prokázal svůj známý diplomatický um, jak obrušovat hrany politickým a vědeckým sporům. Připomeňme jeho snahu smířit stanoviska Masaryka a Pekaře: Kritika současného českého dějepisectví je oprávněná a potřebná, ale nač vydávat samostatný sborník. Až se Pekař stane rektorem, předá redakci ČČH Kroftovi (tehdy velmi vytíženému šéfovi presidia MZV) a ten v něm poskytne prostor pro nové reformní přístupy. Jak se dalo předpokládat, Pekař se redakce ČČH, který byl součástí jeho života, nevzdal a nadšeně přijatý Kroftův návrh znamenal elegantní zprovození sborníku ze světa. Nápad se realizoval až koncem 30. let ve formě re-

vue Dějiny a přítomnost (nazvané podle Slavíkova spisku) už v jiném personálním obsazení.

Jako parodii na neúspěch myšlenky kritického sborníku složil Slavík pod pseudonymem Warjah Nebudimirovič básnický „epos“ ČČHiždiáda, pro pobavení kolegů E. Janoušek veršovánky vytiskl v tiskárně ministerstva zemědělství, výtisky se dochovaly ve fondu K. Krofty a J. Slavíka. Není těžké rozšifrovat jednotlivé osoby:

Artuš – K. Krofta, Ben Sramandel – B. Mendl, Huboubrebt – H. Ripka, Jan, řečený Kušna – E. Janoušek (roku 1930 vydal studii historickém pozadí polsko-litevského sporu), Muromec – T. G. Masaryk, Osip Golovič – J. Pekař, Papagen – J. Papoušek (byl tajemníkem T. G. M. za jeho pobytu v revolučním Rusku), Punkva de Simancas – J. Borovička (na základě svého studijního pobytu vydal roku 1910 zprávu Archiv v Simancasu), Šťárej do vrat – J. Werstadt (byl archivářem Památníku osvobození na Žižkově), Thersit Warjah – J. Slavík.

Jaroslav Bouček

Warjaha Nebudimirovič: ČČHIŽDIADA čili Slovo o pluku Artušově

Bylina novočeská k posílení všech duší složená a loží svobodných bakalářů naložená

Zpěv první: Horkoj
O bohatýrském kruhu Artuše -
chci píseň zpívat, v sladké předtuše,
že chvála bude zdrojem mnoha rent,
až Artuš bude vlády president.

Spěj, Můso, se mnou v romantiků
zem,
kde Osip Golovič je vladařem.
Tam starý hrad na hoře Čečehá,
jež výší (vědy) k hvězdám doléhá.
Tam vše se řeší (láme) goticky,
věž štíhlá k nebi šepce mysticky,
posvátné prázdno vane v prostorách,
vždyť vstoupit tam můžeš jenom
v bačkorách.

Zbožňuje národ svého vladaře,
obraz jeho zříš všude (na fáře),
je bohobojný čečehoňský lid,

miluje tradici, svornost a klid.

Až Thersit Varjah, bledé zloby syn,
v kraj pomluvu vypustil, moře slin,
že Osip už stár, že vládne poslepu,
že boje se o trůn romantiků,
tajně vězní sličnou Noetiku.

Jak lavina se valí slina dál,
marně zakročil úrad, marně král,
zasláno řízně dal v Politiku,
že nezná, nechce znát Noetiku,
že je to flanc, pouhý tlach žvanila,
že Noetika nikdy nežila.

Vše marno. Duše chtivé novoty,
zvyklé na katilínské komploty,
sešly se k poradě u Teisiků,
jak z podzemí vyrvat Noetiku.
při kouři, při chladném moku,

hotoví plán, sborník k útoku.
Ha, zřím ostří dýk, které ukuli,

zhyň, králi, (smíchy) – reci usnuli.

Letí dny, roky, jak ve Blaníku,
není stop po dýkách, o sborníku.
V smrt věčnou zvolna už měnil se sen,
když jednou zvolal rytíř Papagen:
Boj s Osipem? Jedině přísluší
gollovské krvi, princí Artuši.
Jen vykřik, řekl slovo „jedno“ jen,
už reků přísahou byl přehlušen.
Až žije Artuš, kompromisů štít,
s ním chceme válčit (u Teisiků pít).

Zpěv druhý: Héroon katalogos
Ó, pěvče, jenž oslavils Danajské,
ved' prsty po mé loutně havajské,
když moji reci zpívaj na scéně,
jak tví Achájští v Krásné Heleně.

Géroj Papagenos
V tajemné Rusi, v stepi dálavě,
nevím už, jak přišel jsem ke slávě.
Já Muromci dělal panoše,
papíry rovnal, dával do koše,
tahle funkce, myslím, je na mne znát,
špiním-li papír, jsem vždy diplomat.
Ze slavných svých činů řeknu jeden
jen:
Já odolal jsem (pozdě) svodům žen.
Marně krkaly, marně plašily
mne Ukrajinky v rezné košili.

Chevalier Huboubrebt
Rum-bum! Nejsem žádný straširipka,
můj jazyk fičívá jako šipka.
Stačí jediná má audience,
na sborník náš hned budou subvence.
Na Osipovu římskou palici
třeba vzít boleslavskou tradici.
Kdo jsi trouba, řež do něho, maž,
já o něm napíši (au homnage).

Pro dnešní výpravu se omlouvám
nezbytnou schůzí (cherchez la femme)

Panoš Štárej do vrat
Na svazích, kde Žižka řádl cepy,
mám arsenál zbraní velkolepý.
(Na pokyn) deštěm papírových pum,
legendy rozmetám, jak z karet dům.
Když nestačí dokumenty všechny
je tu svědek (hokynář Kopecký)
Já riskoval kvůli Noetice,
v Čečehá skryl pumu ve kritice
Však víte: Osip za ten atentát
vzal za ucho mne, v koutě nechal stát
ale co platno, když se bojíme.
Sirény pějí, hlas zní varovně:
Kdo nám uvěří, ten staví na h...

Princ Artuš
až na krku mít bude rektorát,
pak nastolíte svou Noetiku.
(sám moc nevěřím v tu kosmetiku).

Na to však jest stále času dosti,

zatím nedělejte vládě mrzutosti.

Ben Sramandel

Nic nezmohl Achill, ni Ajanta běs,

Troju dobyl Ulysses.

Shrbiv hřbet, vlezl v koně od zadu,

Trojští jej sami vtáhli do hradu.

Nač krev prolévat, přijít ke škodě,

já k Ulyssově radím metodě.

Artuš ráčil říci: ne boj frontální,

tož od zadu brát (hrad) je normální.

Od zadu na vše! Vzhůru, přátelé,

za mnou lezte (do paní mandele).

Zpěv třetí: Heroon metamorfosis

Ta medosladká slova Artuše,

balsámu vánkem vnikaj do duše,

geroj Papagen, rychlolýtký zvlášť,

točí frontu, kam vévodův vlá plášť,

co v duších dříme, hubou tlačí ven,

perutně mluví (slovo jedno jen).

Nač cedit krev, riskovat kejháky,

když existují jemné šperháky!?

proč lámat vaz, lézti do (koně),

když možno klidně sedět v salóne

při číši Capri, černé Riochy

dočkat té magnifické epochy,

až rektor Osip, mlaskna, vydá hlas:

Vemte redakci, nemám na to čas!

Vidina luzná, tož polehounce,

zdědit svršky krále Čečehonce,

dostati hrad bez třesku rapírů,

bez vražedných petard z papírů,

ta sladká šance, vyčkávati fair,

při hudbě zájmů, kynu vyšších sfér,

změkčila reky – ze spiklenců šajky

roste sbor hudců na balalajky.

Ctní molodci, při strun ostrém vzlyce,

při víně zpívaj o Noetice,

princ Artuš, syt hřmotu, válečnictví,

ochotně vzal vrchní kapelnictví,

taktovkou taktní taktiku vědě,

tlumí (i) zpěv veselé vědě.

V. ANKETA SDRUŽENÍ HISTORIKŮ II

Přinášíme druhou část výsledků ankety, v níž měli na podnět kolegů z Asociace učitelů dějepisu členové výboru SH ČR vybrat dle svého uvážení i odborného zaměření pět nejvýznamnějších českých a pět klíčových přeložených historických děl, která u nás vyšla v průběhu 90. let minulého století. Tentokrát přispěla svým výběrem naše kolegyně z výboru dr. Marie Ryantová.

Jiří Kocian

Anketa o deset nejlepších historických knih od roku 1990

Česká produkce

1. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. - IV.* Praha 1993

Největší dílo české mediévistiky posledních let, základní syntéza přinášející shrnutí dosavadního bádání a současně představující základ pro další práci. Navíc psaná čtivě a poutavě, s přihlédnutím k evropským souvislostem a s obdivuhodnou vyvážeností přibližující politické, hospodářské i kulturní dějiny.

2. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích I. - IV.* Praha 1992-1999

Úctyhodná syntéza, vycházející z metod moderního bádání - jak z metod školy Annales, tak ze studia hmotné kultury a každodennosti, věnovaná dosud převážně opomíjenému období. Významná i vzhledem k interdisciplinárnímu pojetí.

3. Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1, 2.* Praha 1993, 1997

Základní dílo kulturních dějin, přinášející i výklad o nových teoriích a metodách kulturní historie, materiálově impozantně založené, přehledné, interpretačně vyvážené, metodicky objektivní a inspirativní. Nadto psané velice čtivě a doprovázené množstvím vyobrazení.

4. Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I. - II.* Brno 1991, 1996

Základní dílo k dějinám Moravy, zdařilá a přehledná syntéza se širokým tematickým záběrem, včetně dějin kultury.

5. Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic v podblanické krajině (do roku 1918).* Ouběnice 2000, Praha 2001

Útlá, ale skvěle a čtivě napsaná kniha nejen o dějinách jedné lokality, ale i příklad regionální mikrohistorie, dokumentující každodenní život a přibližující „malé dějiny“ jakožto odraz „dějin velkých“. Práce napsaná s využitím nejrůznějších přístupů a důkladně pramenně podložená a dokumentovaná.

Překlady

1. Peter ENGLUNG, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000
Pozoruhodná kniha svým obsahem i formou, psaná čtivě a přístupně jako strhující příběh, přibližující dobovou každodennost v širokém úhlu pohledu, spojujícím „velké“ a „malé“ dějiny.
2. Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku*. Praha 1999
Dnes již klasické základní dílo k dějinám každodennosti raného novověku, shrnutí poznatků o životě obyčejných lidí 16.-18. století ve středoevropském prostoru.
3. Carlo GINZBURG, *Sýr a červi*. Praha 2000
Jedno z nejvýznamnějších děl moderní historické literatury, představující úchvatný a poutavě napsaný vhled do myšlení člověka raného novověku. Základní dílo mikrohistorie jakožto nové metody historiografie.
4. Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. - 18. století. I. - II.* Praha 1997, 1999
Další významné dílo světové historiografie, věnované dějinám mentalit a přibližující mentalitu lidí pozdního středověku a raného novověku. Působivá analýza všech jevů a skutečností ovlivňujících prožívání života tehdejších lidí a vyvolávajících různé důsledky.
5. Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 - 1945*. Praha 1999.
Dosud jediná syntéza o dějinách protektorátu z pera významného německého historika, jíž neubírá na významu ani to, že vznikla již před čtvrtstoletím.

Marie Ryantová

VII. RECENZE

Ó! werthestes Vatter-Land. Kultur Deutschböhmens 17.-19. Jh. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách / Mitteilungen der Gesellschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen II/2003. Muzeum města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2003.

V květnu roku 2003 vyšlo druhé číslo Zpráv Společnosti pro dějiny Němců v Čechách. Tato společnost byla založena roku 1999 a od tohoto data pracuje při Muzeu města Ústí nad Labem, které jí velkoryse propůjčuje prostory a též se společně s Archivem města Ústí nad Labem a s Ústavem slovansko-germánských studií University J. E. Purkyně podílí na vydávání recenzovaného sborníku. V programovém prohlášení společnosti zaznělo, že chce vydávat vědecko-informační bulletin, který by rekapituloval dosavadní historické bádání o dějinách českých Němců a zároveň prezentováním výsledků nových výzkumů zaplňoval „bílá místa“, která po českých Němcích v české historiografii mnohdy zůstala. Zdůrazněno bylo také to, že příležitost k publikování bude dávana především mladým badatelům, kteří se touto problematikou zabývají. Tento zájem byl vrchovatě naplněn v prvním čísle Zpráv, které roku 2001 přinesly dvě větší studentské práce – J. Bočka na téma politické reflexe rukopisných bojů a Rii Rudolfové, která zpracovala problematiku styků německých žen s válečnými zajatci v říšské župě Sudety v letech druhé světové války.

Druhé číslo Zpráv přináší v písemné podobě referáty, jež v roce „Barokní Čechie“ zazněly na kolokviu *Německá barokní kultura v Čechách a její interpretace do poloviny 20. století*. Ve sborníku je publikováno celkem sedm příspěvků s poměrně širokým tematickým záběrem. Jana Hubková z ústeckého muzea nejprve představuje slezskou emblematicku 17. století na dílech Jacoba à Brucka. Marie Macková poté podrobně líčí historii barokního poutního kostela a kláštera na Hoře Matky Boží u Králík. Ze zorného úhlu písemné produkce přívrženců hnutí Losvon-Rom se na barokní dobu ve svém příspěvku podívala K. Kaiserová. Zajímavým pohledem na roli nacionálního měřítko při hodnocení českého baroka je studie J. Raka. Do prostředí literárního čtenáře zavádějí R. Lunga a V. Petrbok, kteří se věnují literární tradici svatováclavské úcty mezi Augsburgem a Prahou v 17. a 18. století. Literárním projevům barokní doby je věnován i následující příspěvek J. Kvapila, obracející pozornost na německo-českou barokní literaturu reflektující židovskou minoritu. Sborník uzavírá kunsthistorický příspěvek H. Riemenschneider o barokních reminiscencích parlérovského chóru chrámu sv. Víta.

Úplný závěr Zpráv Společnosti pro dějiny Němců v Čechách patří zprávám, recenzím a materiálům, jejichž součástí je tentokrát i přehled diplomových prací s česko-německou tematikou, které byly obhájeny na katedře historie Pedagogické fakulty Technické university v Liberci v letech 1995-2001.

Poté, co na stránkách Zpravodaje Historického klubu proběhla řada informací o tom, kterak se česko-německé či německo-české vztahy v historii stávají politikem, je nutné aktivity Společnosti pro dějiny Němců v Čechách, jejichž cílem je seriózní vědecký výzkum dané problematiky, přivítat. Přivítat je tedy třeba i recenzovaný sborník, který formou drobných příspěvků upozornil na některé zajímavé jevy, jež je možné spojovat s projevy barokní kultury a její reflexe v českých zemích.

Michaela Hrubá

Jaroslava Hoffmannová, Osobní fond Jaroslav Werstadt. Inventář.

Praha, Archiv Akademie věd ČR 2003, XVIII + 209 s., 45 kart., 1 desky, 1 kartotéční krabice.

Jaroslava Hoffmannová zpřístupnila v Archivu Akademie věd prohloubeným inventářem osobní fond českého historika a archiváře Jaroslava Werstadta (1888, Plzeň – 1970, Praha), dlouholetého starosty Historického klubu (1945-1964). V relativní úplnosti zachovaný osobní fond dokládá podrobně Werstadtův život a podstatné stránky jeho rozsáhlé činnosti. Zároveň poskytuje bohaté prameny pro studium vývoje české historiografie a obecného společenského vývoje v období sedmi desetiletí dvacátého století.

Dochovaný životopisný materiál umožňuje sledovat Werstadtova studia, postup v zaměstnání, účast v prvním a druhém domácím odboji a věznění v koncentračním táboře Buchenwald v letech 1939-1945. Obsahuje rovněž cenné autobiografické a denní záznamy.

Řada osobností vědeckého, kulturního a politického života figuruje v rozsáhlé korespondenci zachované od studentských dob do roku 1969 (684 odesílatelů a příp. příjemců). Početněji jsou zastoupeni např. historikové a archiváři Josef Borovička, Emanuel Janoušek, Karel Kazbunda, Vladimír Klecanda, Josef Křivka, František Šteidler, historikové Josef Klik, Josef Kudela, Jan Slavík, František Syřiště, politikové Václav Nosek, Lev Sychrava a Augustin Šíp, literáti Emil Čapek, Bohumil Čuřín (Polan), Antonín Hartl, Miroslav Janovský, Anna Karasová nebo polárník, cestovatel Václav Vojtěch.

Vědecká odborná a literární činnost J. Werstadta se v jeho osobním fondu odráží dobře, i když neúplně: vědecké práce řazené chronologicky (z let 1913-1968) mají 192 položek; vedle četných osnov a obsahů zamýšlených prací svědčí o krutém omezení Werstadtovy publikační činnosti po roce 1948 rukopisy, strojopisy či kartáčové otisky prací *Drama osvobození (z let) 1914-1918. Ideje, postavy a akty, Masarykova a Kramářova cesta k samostatnosti. Studie o vzniku našeho osvobozenského programu za první války světové, O nedožitém životě a nedobojovaném boji Gustava Čadka*. Zachovalo se 59 přednášek, projevů, proslovů, řečí či referátů z let 1923-1969, mezi nimi i referáty z I. a II. sjezdu československých historiků v Praze v roce 1937 a 1947, rovněž přednášky proslovené v Historickém klubu: *Po-*

slední zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie (20. 2. 1958), Německo-rakouský pohled na moderní české dějepisectví a jeho poslání národní. (Na okraj knihy R. G. Plaschky: „Von Palacký bis Pekař“) (11. 6. 1959), Ladislav Hofman, ztracená naděje českého dějepisectví, v životě a paměti Arne Nováka (11. 5. 1960), Pokus o sebekritiku nacionálsocialismu v díle německého historika. Otto Westphal a jeho Weltgeschichte der Neuzeit 1750-1950 (9. 11. 1960), Problémy a ohlasy Šustova románu „Cizina“ (19. 4. 1961), Místo a odkaz Ladislava Hofmana v našem dějepisectví (21. 3. 1962), Šustův trojí pohled na Řím (21. 2. 1963), Dozpěv starosty Historického klubu z let 1945-1964 (1964), O Janu Slavíkovi – osmdesátníku (20. 4. 1965), Němečtí studenti v Praze ve světle románu a vzpomínek Karla Hanse Strobla. List z česko-německé historie literární a politické (v Historickém klubu a Společnosti přátel starožitností 1. 2. 1966). Dále je v osobním fondu J. Werstadta uloženo 54 recenzí, posudků, polemik apod. z let 1913-1969 a rukopis vydaného překladu Ernsta Troeltsche Z dějin evropského ducha (Historický klub 1934). Pomocný studijní a přípravný materiál v 10 kartonech dokumentuje Werstadtovy široké historické, filozofické, politické a další zájmy (z osobností např. Hana a Edvard Benešovi, Viktor Dyk, František Ferdinand d'Este, Ladislav Karel Hofman, Arne Novák, Josef Pekař, Karl Hans Strobl, František Xaver Šalda, Josef Šusta; z témat 1. světová válka, Československo, září 1938 – Mnichov, 2. světová válka apod.).

Skupina veřejné činnosti o 31 institucích z let 1907-1968 (spolu se souborem korespondence s úřady a institucemi o 184 odesílatelích a příp. příjemcích) přispívá k poznání Werstadtovy účasti na historických, filozofických a sociálních sjezdech, zejména k pohledu na jeho ediční, redakční a výstavní činnost. Umožňuje zmapovat jeho aktivity např. v Archivu národního osvobození (československého) při Zemském archivu (Archivu země České) v Praze, v Historickém klubu (spolková korespondence, zprávy o činnosti, pozvánky; jednání o hrobu Josefa Šusty; adresy, seznamy osob; 1934-1967, s. d.), v Památníku osvobození v Praze (později Památníku osvobození Vojenského historického ústavu v Praze).

V ilustračním materiálu o původci fondu se objevují početněji vyobrazení J. Werstadta na skupinových fotografiích a recenze, referáty, posudky o jeho pracích z let 1918-1966.

V rámci písemností rodinných příslušníků se významněji dochovala pozůstalost Werstadtovy manželky Marie, rozené Friedlové. Mimořádně rozsáhlé (9 kartonů, 164 určených osobností) a obsažné písemnosti cizí proveniencie, které se dostaly k J. Werstadtovi jako historikovi, redaktoru, k jinému posouzení nebo z důvodů přátelského vztahu či jiného, zahrnují vedle jednotlivých písemností konkrétních osobností také velmi zajímavé a cenné soubory písemností či pozůstalostní torza, např. pěvkyně Otilie Dvořákové-Novákové, vojenského historika Bohumíra Klípy, historika ruských legií Josefa Kudely, sociologa a novináře Ladislava Kunteho, politika, redaktora a publicisty Karla Moudrého, středoškolského profesora Josefa

Ogouna, historika moderních československých a ruských dějin Jaroslava Papouška, historika Jana Slavíka, politika a redaktora Augustina Šípa.

Poslední oddíl Sbírký a dokumentace obsahuje sbírky ke koncentračním táborům Buchenwald a Dachau, zejména pak unikátní dokumentaci provolání k československé veřejnosti, publikovaného v předních listech 22. února 1948 s podpisy 81 osobností.

Inventář zpřístupňuje obsahově velmi hodnotný fond, zároveň je významným příspěvkem k problematice zpracování osobních archivních fondů. Jaroslava Hoffmannová zachovala základní skupiny pořádacího schématu Archivu AV ČR, což jí nebránilo při podrobnějším strukturování uvnitř skupin maximálně respektovat individuální charakter písemností J. Werstadta.

Hana Kábová

Jaroslav Bakala, Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Vyd. M. Wihoda a P. Elbl. Brno, Matice Moravská 2002, 560 s.

Jméno Jaroslava Bakaly, jednoho z žáků Jindřicha Šebánka a Sáši Duškové, je v medievistické obci pevně spjato se studiem proměn českého státu v době raného a vrcholného středověku. Autor, spojený svojí profesí historika s moravskoslezským pomezím, si v brněnském semináři osvojil minuciózní práci s prameny, kterou uplatnil již ve svých prvních studiích věnovaných recepci manského zřízení. Vyhledávání Bakalových příspěvků porůznu roztroušených po regionálních časopisech a sbornících však představuje dnes, hlavně pro historiky ze vzdálenějších center, ne snadný úkol. Mnohé cenné poznatky o specifickém vývoji severovýchodní oblasti českého státu tak zůstávaly mimo hlavní proud domácího dějepisectví anebo byly objevovány až po delší době od svého publikování.

Příspěvky shromážděné ve vydaném sborníku představují reprezentativní průřez výsledků takřka padesátileté autorovy aktivity na poli historických věd. Tématicky jsou rozčleněny do dílčích bloků věnovaných pramenné kritice, ranému středověku, období kolonizace a jednotlivým regionům, totiž Těšínsku, Opavsku a přilehlým částem Moravy. Společným znakem předkládaných článků je důraz na důslednou práci s prameny, díky které Jaroslav Bakala vyvrátil řadu do té doby tradovaných mýtů, například o původně levobřežní osadě předcházející později vyměřené Opavě. Výbor studií však umožňuje sledovat i nové podněty a nápady, kterými se autor snažil překlenout mezerovitost zachovaného pramenného materiálu.

Ke zvláště cenným náleží úvahy o nejstarším jádru lokované Opavy na podkladě lokalizace domů s právem výčepu vína a vaření piva, jejichž osudy Bakala sledoval v materiálech z rozmezí patnáctého až devatenáctého století, či rozbory mílových práv měst moravskoslezského pomezí, jako pramene prozrazujícího konkrétní hospodářské podněty vedoucí k jejich vydání.

Sborník starších prací Jaroslava Bakaly vydaných Maticí moravskou tak není pouhou poctou jednomu ze studentů brněnského archivního studia, ale především solidní základnou k promýšlení nejstarších osudů přemyslovského státu na podkladě poctivě konstruovaných sond z jeho severovýchodního pomezí.

Martin Čapský

K 75. narozeninám Milana Otáhala

Peripetie životního příběhu Milana Otáhala, který letos v červnu dovršil sedmdesát pět let (narozen 9. 6. 1928 ve Vsetíně), je těžko možné nepovažovat za dramatické. Martyrium války a okupace, neodolatelné lákání ideologie nabízející všeobecnou spravedlnost a blahobyť, kritická reflexe poblouznění vlastního i celospolečenského, soustředěná spolupráce na úsilí o obrodu, tragédie nové okupace a pozdější proskripce a perzekuce, účast na zdánlivě marné rezistenci vůči systému „reálného socialismu“, aktivní role při destrukci tohoto systému. K tomu všemu těžká nemoc už v mládí. Dramatických zápletek skutečně na mnohem více než jeden život.

Milan Otáhal tato dramata ovšem nejen prožíval, případně jako historik analyzoval a interpretoval, ale také spoluvytvářel. Častěji, než aby mohlo jít o náhodu, se v jeho životě překrývala a doplňovala role historika a občana. Byl spolueditorem proslulé Černé knihy, edice dokumentů, jež zachycovala odpor české a slovenské veřejnosti proti srpnové intervenci v roce 1968, i stejně pohotově sestaveného souboru dokumentů mapujícího zhroucení a svržení komunistického režimu v listopadu 1989. Podílel se na přípravě a publikování historického samizdatu. Byl jedním ze spoluautorů týmu, který se kryl pseudonymem Bohemus či v poněkud obměněné sestavě Podiven – v obou případech se podílel na vášnivých a velmi potřebných diskusích o palčivých, dříve tabuizovaných otázkách moderních českých dějin.

Jako historik se věnoval širokému spektru témat: československým hospodářským a sociálním dějinám, mezinárodním vztahům a počátkům studené války, vzniku moderní české politiky v polovině 19. století. Poslední dekáda minulého a první léta nového tisíciletí byla pak v Otáhalově vědecké práci mimořádně plodná. Jeho hlavním tématem se staly dějiny posledního dvacetiletí existence komunistického režimu v Československu, které v celé řadě studií vždy z nových a nových aspektů zkoumal a vykládal. Věnoval se nástupu normalizačního režimu (*Svědectví o duchovním útlaku*), činnosti některých opozičních seskupení (*Čas demokratické iniciativy*), roli různých společenských skupin při pádu komunistického režimu (*Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*, k tisku připravená monografie o studentském hnutí). Spolu s Miroslavem Vaňkem byl průkopníkem širokého užití metody pro soudobé dějiny mimořádně významné - oral history (*Sto studentských revolucí*). Byl prvním, kdo se pokusil o souvislý náčrt historie neblahého normalizačního dvacetiletí (*Opozice, moc, společnost 1969-1989*) a připravil také přehledný a velmi užitečný přehled historiografie tohoto období (*Normalizace 1969-1989. Příspěvek ke stavu bádání*). Připočteme desítky článků v časopisech a sbornících domácích i zahraničních, polemiky, recenze, referáty na konferencích. A v neposlední řadě i to, že Milan Otáhal je v prostředí kolegů o jednu či dvě generace mladších

vždy k dispozici jako neúnavný debatér a tolerantní a laskavě kritický posuzovatel jejich práce.

Přejme tedy Milanu Otáhalovi do dalších let to, co právě pro onu nejmladší generaci následovníků bude snad už celoživotní samozřejmostí: žádná další drama existenciální, ale o to více zážitků s dramaty ve sféře bádání a poznání.

Oldřich Tůma

Václav Kural – 75 let

Dne 25. června 2003 oslavil Václav Kural své pětasedmdesátiny za zvuků harmoniky a „zpěvu“ – v kruhu svých nejbližších přátel (narozen 25. 8. 1928 v Plzni).

Václav Kural vyrůstal v rodině plzeňského dělníka-železničáře. Jeho dětství a dospívání bylo formováno i takovými zážitky jako byla bída v době velké hospodářské krize třicátých let, národní katastrofa ve dnech Mnichova a 15. března 1939, ale hlavně léta druhé světové války a nacistické okupace. Tyto zážitky určily hlavní směr jeho tematického zaměření, když se vydal na dráhu profesionálního historika.

Kural vystudoval Obchodní akademii, Pedagogickou fakultu v Plzni a Vojenskou politickou akademii. Jako voják z povolání přešel v roce 1958 z Vojenské akademie K. Gottwalda, kde přednášel dějiny, do Vojenského historického ústavu. Jako vedoucí vědecký pracovník VHÚ se záhy zařadil mezi známé a uznávané historiky nejnovějších dějin Československa. Je autorem či spoluautorem dlouhé řady článků, studií a publikací k československému protifašistickému odboji za druhé světové války, například *Partyzánské hnutí v Československu za II. světové války* (Praha 1961), *Odboj a revoluce, nástin dějin čs. protifašistického odboje* (Praha 1965), *Dějinná křižovatka – Slovenské národní povstání, předpoklady a výsledky* (Praha - Bratislava 1964), *Osvobození Československa Rudou armádou 1944-1945* (Praha 1965), *Československá vlastivěda – dějiny 2* (Praha 1969).

Jako vynikající organizátor ve funkci výkonného místopředsedy do Československého výboru pro dějiny protifašistického odboje má lví podíl na tom, že tento výbor soustředil v šedesátých letech kolem sebe stovky regionálních spolupracovníků, že se zasloužil o rozmach této disciplíny, že se Československý výbor stal důstojným partnerem obdobných výborů v Polsku, Jugoslávii, Itálii, Francii. Dokladem toho byla i aktivní účast na mezinárodních konferencích v Itálii, Jugoslávii i na domácí půdě a také skutečnost, že pod jeho vedením a v kolektivu nejbližších spolupracovníků jako byl Jan Křen, František Janáček a další, došlo k významnému posunu v poznání a popisování čs. odboje i k prvním pokusům o rehabilitaci odboje nekomunistického.

Jak už to tak v Čechách bývá, po srpnové intervenci a porážce Pražského jara byla tato aktivita V. Kurala – stejně jako desítek a stovek jeho kolegů – „po zásluze potrestána“. Ale ani jako čerpač vody či topič a přes různá omezení nepřestal vědecky pracovat, psát pro samizdat, ba dokonce připravil první verzi rukopisu k čes-

ko-německým vztahům. Po roce 1989 jej vydal v upravené podobě ve dvou svazcích: *Konflikt místo společenství?* (1993) a *Místo společenství konflikt!* (1994). Zabývá se v nich česko-německými vztahy od roku 1918-1945.

Po několikaletém naléhání západoněmecké univerzity v Brémách a po velmi složitém jednání na mezistátní úrovni bylo V. Kuralovi spolu s J. Křenem umožněno přednášet v roce 1983-1984 na této univerzitě na téma česko-německých vztahů. Po návratu domů je Husákův režim opět poslal „k lopatě“, ale i to jim dovolil až po třech měsících.

Listopad 1989 znamenal pro V. Kurala začátek nové etapy vědecké a organizační práce. Občanské fórum jej v prosinci 1989 delegovalo jako jednoho z předsedů Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970. Spolu s V. Menclem, druhým předsedou Komise delegovaným Čalfovou vládou, řídil početný kolektiv historiků na práci této komise. A opět lze říci, že má lví podíl na tom, že Komise vytvořila unikátní sbírku dokumentů k uvedené problematice (kolem 150 tisíc stran, uložených v Ústavu pro soudobé dějiny), že byla napsána kolektivní dvoudílná publikace *Československo roku 1968*, vydaná nakladatelstvím Parta a Ústavem mezinárodních vztahů v roce 1993. Významně se podílel na přípravě sborníku dokumentů v anglické verzi pod názvem *The Prague Spring 68*, vydaného v roce 1998 v Budapešti. Jemu náleží také podstatný díl iniciativy, která vedla k rozhodnutí, že ze zmíněné sbírky je v ÚSD vydávána rozsáhlá edice dokumentů pod názvem *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970*.

Když Komise vlády v prosinci 1992 svou práci ukončila, přešel V. Kural do Ústavu mezinárodních vztahů, kde jako externista působí dosud. O jeho neustálé aktivitě ve vědecké práci svědčí řada dalších titulů:

Češi, Němci, odsun (přetisk samizdatové polemiky) – Praha 1990; *Vlastenci proti okupaci* (původní samizdatové studie z roku 1985) – Praha 2003; *Zpravodajové gen. Píky a ti druzí* (spoluautor) – Praha 1990. Řada z těchto publikací vyšla i v německém jazyce.

Uvedené publikace ani zdaleka nezahrnují veškeru vědeckou, publikační a organizační činnost jubilanta. Není možné vyjmenovat všechny časopisecké a novinové články, přednášky a referáty na konferencích; jmenujme alespoň členství Václava Kurala v Česko-slovensko-německé komise historiků (1991-1999) a funkci předsedy Klubu občanů ČR, vyhnaných v roce 1938 z pohraničí. To je jen základní výčet aktivit kolegy a přítele Václava Kurala, jemuž do dalších let přejeme hodně zdraví a mnoho tvůrčích sil.

Antonín Benčík

Karel Kaplan – 75 let

Karel Kaplan patří k nejpilnějším českým badatelům v oboru soudobých dějin. Každým rokem vydá nejméně jednu monografii, věnovanou klíčovým problémům

československé poválečné historie, a posune tak naše poznání o kousek dál. Sám se netají tím, že ho k tak usilovné práci motivuje snaha dozvědět se co nejvíc o době, kdy v Československu vládla komunistická strana, a o systému, který zde nastolila. Není to jen z důvodů výlučně vědeckých; Karel Kaplan k tomu má i celou řadu osobních důvodů. Jako tisíce dalších příslušníků jeho generace – narodil se 28. srpna 1928 v Horním Jelení – jej v mládí okouzly ideály komunismu a aktivně se zapojil do pokusu o jejich naplnění v praxi. Odhalení Stalinových zločinů na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 a následný politický a společenský vývoj jej vedl k tomu, že se na politiku KSČ začal dívat kritickými očima. Možnost proniknout do stranického archivu a studovat v něm dosud přísně utajované materiály, které jej přesvědčily, že strana jemu i ostatním až dosud lhala, jej vedla do řad těch, kdož se v roce 1968 pokusili československý socialismus reformovat a vtisknout mu „lidskou tvář“.

Když tzv. Pražské jaro propuklo plnou silou, byl Karel Kaplan na vrcholu sil, chybělo mu několik měsíců do čtyřicítky. Zapojil se s vehemencí sobě vlastní do aktivit, které měly komunistický režim změnit k lepšímu. Aktivně se podílel na nápravě křivd minulosti, pracoval v rehabilitační komisi, jejíž práce – jak se členové komise domnívali – měla přispět k tomu, aby se podobné zločiny u nás již opakovat nemohly. Jeho naděje a iluze o možnosti reformovat režim, s nímž spojil dosavadní život, však vyzněly naprázdno. Když přišel čas a měl své čtyřicátiny oslavit, okupovala Československo již týden armáda Sovětského svazu a dalších států Varšavské smlouvy. To byl hluboký zlom v životě Karla Kaplana. Poskytl mu příležitost ukázat, že je zásadovým člověkem, že je chlapem, který nemění své názory na obrotlíku a podle okamžité situace. Stál si za svým i v době, kdy to nebylo jednoduché a kdy musel počítat s nepříjemnými důsledky.

Skutečně, netrvalo dlouho a Komunistická strana Československa se s Karlem Kaplanem rozešla. Nebylo v ní dál místo pro člověka, který byl přesvědčen, že socialismus nemá být jen diktaturou, pouhým souhrnem zákazů, příkazů a potlačovacích metod, že je možno jej sloučit se svobodou, demokracií a národní nezávislostí. V této chvíli nezáleží na tom, zda Karel Kaplan měl či neměl pravdu, když si takové iluze o socialismu dělal; podstatné je, že od svých názorů neustoupil ani v průběhu stranických čistek počátkem roku 1970. Předsednictvo ÚV KSČ na své 165. schůzi konané 13. března 1970 proto o něm rozhodlo: „nevydat novou stranickou legitimaci a vyloučit z řad členů KSČ“. Že Karla Kaplana soudruzi nepokládali jen tak za leckoho, nýbrž že si uvědomovali jeho nebezpečnost pro neostalinský režim, který se snažili nastolit, dosvědčuje společnost, v níž se Kaplan v tomto stranickém usnesení ocitl. Společně s ním totiž soudruzi ze strany vyloučili přední činitele obrodného procesu, který v KSČ v předchozích letech probíhal: Josefa Smrkovského – jednoho z „mužů Ledna“, bývalého člena Předsednictva ÚV KSČ a předsedu Národního shromáždění a členy Předsednictva a tajemníky ÚV KSČ Josefa Špačka a Zdeňka Mlynáře.

Represe na sebe nenechaly dlouho čekat. Karel Kaplan se jakožto vyloučený člen KSČ stal občanem druhého řádu – začátkem roku 1972 jej Státní bezpečnost zatkla, tři měsíce prožil ve vyšetřovací vazbě a i když byl propuštěn, trestní řízení proti němu pokračovalo: byl obviněn z podvracení republiky a ohrožení státního tajemství. Když se dostal na svobodu, nesměl přirozeně pracovat v oboru, zaměstnání mohl dostat jen takové, v němž se pracuje rukama a ne hlavou, a nakonec, v roce 1976, musel odejít do exilu. Pak o něm bylo zase slyšet. Z ciziny pronikaly zprávy, že se v Německu intenzivně věnuje studiu dějin komunistického Československa, že mluví na Hlasu Ameriky a ve Svobodné Evropě, že publikuje u Škvoreckých i v Indexu a že k tomu využívá tajných dokumentů, které sebral z archivu ÚV KSČ a které dokázal propašovat za hranice. V očích nás, tehdy mladých studentů a absolventů historie, byl neohroženým bojovníkem za správnou věc, který komunistům vypálil rybník! Když komunistický režim o desetiletí později padl, ukázalo se, že to bylo trochu jinak, že spolu s ním za hranice putovaly „jen“ desítky kinofilmů, na něž ty nejzávažnější dokumenty přefotografoval a zachránil tak pro svobodné bádání. Na obdivu ke Karlovi Kaplanovi, nám to však nijak neubralo. Naopak, posílilo jej ještě Kaplanovo rozhodnutí vrátit se po pádu komunismu domů. Přestože mohl, nepožádal si za těch čtrnáct dlouhých let, která prožil v Německu, o tamní státní občanství a žil tam jako politický uprchlík, který dostal ve svobodné zemi politický asyl.

Obnovení demokracie v Československu znamená další zásadní zvrát v Kaplanově životě. Do vlasti se vrátil hned v roce 1990 a nastoupil jako vědecký pracovník do nově zřízeného Ústavu pro soudobé dějiny tehdejší ČSAV. Od samého začátku se stal jeho oporou a pilířem jeho existence. Stačí jen nahlédnout do bibliografie ústavu z první poloviny 90. let, abychom viděli, kdo především v této době publikoval a reprezentoval nové historické pracoviště. Karel Kaplan tehdy v rychlém sledu za sebou vypouštěl dílčí studie z dějin komunistického režimu a KSČ, ale také zásadní práce o politických procesech s dr. Miladou Horákovou a s Rudolfem Slánským, o únoru 1948 a další. A nejen to, Karel Kaplan byl také vynikajícím spolupracovníkem a laskavým učitelem všech, kteří se po jeho boku pokoušeli jít po stopách nedávné historie. V podstatě každý, kdo se dostal při svém výzkumu do úzkých a nevěděl jak dál, se obracel na Karla Kaplana a ten vždy – ochotně, nezištně a aniž by dával najevo svoji převahu – pomohl. O to více všechny mrzel jeho odchod z ústavu, odchod, který neodpovídal tomu, co Karel Kaplan pro rozvoj studia soudobých dějin udělal.

Všechny nás těší, že se docent Kaplan v letošním roce dožil ve zdraví a síle 75 let. Těší nás, že ani nyní neztrácí svůj pověstný elán a že nám stále připravuje nová překvapení v podobě svých prací a příjemné chvíle při jejich čtení a studiu. Přejeme mu, aby mu síly a elán vydržely ještě hodně dlouho a sobě přejeme ještě hodně jeho studií a knih a hodně chvil strávených v jeho přítomnosti.

Jiří Pernes

IX. NEKROLOGY

Zemřel Zdeněk Sládek

(23. 3. 1926 – 12. 3. 2003)

12. března tohoto roku nás opustil přední český sovětolog Z. Sládek. Patřil ke generaci, která neměla „na růžích ustláno“: dospívání prožité za okupace, počátky své vědecké práce v ideologickém krunýři pounorového režimu, zralá léta životní za normalizace a teprve posledních 13 let za okolností, kdy mohl plně rozvinout svůj talent.

O něm nemůže být v jeho případě pochyb. Měl schopnost kriticky uvažovat, své záměry přesně formulovat a dovedl se orientovat v odborné literatuře i v pramenech jako málo kdo. To ovšem souvisí s jeho dalším povahovým rysem – s velkou pracovitostí.

V polovině 50. let vstoupil na vědecké kolbiště tím, že se začal zabývat kolektivizací sovětského zemědělství. Sám se mně jednou před mnoha lety svěřil, že toto studium mu otevřelo oči na minulost SSSR. Neučinil to, co dělali někteří také „vědci“: nepsal jinak, než smýšlel. Jeho kandidátská práce na uvedené téma nemohla být na vyšší pokyn publikována. Za chruščovovského „tání“ ve druhé polovině 50. a na počátku 60. let, které se pak daleko silněji přeneslo i k nám, uveřejnil několik materiálově cenných studií o sovětské ekonomice předválečné doby. V roce 1967 byl autorem stěžejní části *Dějiny SSSR*; jako spoluautorovi mně nepřísluší je hodnotit, jednu skutečnost však musím konstatovat: v řadě aspektů šly daleko za stanoviska tehdejší sovětské historiografie. Stačí se ostatně seznámit se seznamem použité literatury, v němž nechybí žádná významná západní práce.

V první polovině 70. let se Z. Sládek zabýval mj. osobností Karla Kramáře a jeho vztahem k Rusku a ke slovanství. Když roku 1976 skončilo výpovědi jeho působení v ústavu, který horliví normalizátoři přejmenovali na Československo-sovětský institut, začal se – byl tehdy v invalidním důchodu – orientovat na novou problematiku. Zůstal věrný hospodářským dějinám, k nimž měl vždy nejbliže, ale věnoval se nyní stykům ČSR se státy balkánského poloostrova. Nalezl přitom publikační možnosti v moravských periodikách a v polských odborných časopisech. Plodem této intenzivní činnosti se staly dvě rozsáhlé studie, *Hospodářská Malá dohoda a její nezdar* (1988) a *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918-1938* (spolu s M. Romportlovou, 1989).

Zvláště je nutné zdůraznit Sládkovu spoluúčast v samizdatu za normalizace. V této souvislosti si dovoluji osobní poznámku: stálo by za to, aby někdo z účastníků popsal, jak se historický samizdat připravoval a „vyráběl“. Z. Sládek patřil k neformální redakční radě *Historických studií* a sám do nich i do dalších sborníků pod pseudonymem přispíval. Kromě toho nalezneme doslova množství jeho recenzí a zpráv v odborných periodikách nejen československých, ale i zahraničních.

V roce 1990 se Sládek vrátil na své bývalé pracoviště v Akademii věd – do Ústavu dějin střední a východní Evropy. Zde (a později po odchodu do důchodu) rozvíjel intenzivní činnost publikační i organizační. Znovu se vrátil k dějinám Ruska a podílel se výraznou měrou na knize, která vyšla pod tímto názvem počínaje rokem 1995 již v několika vydáních, stal se iniciátorem tezí *Kontinuita ruských dějin* (1999), věnoval se bádání o ruské emigraci, opět se vrátil ke K. Kramářovi, avšak napsal také vyváženou studii *Bilance hospodářství první republiky* (1995) a velkou monografii *Malá dohoda 1919-1938* (2000), rozebírající její politické, hospodářské i vojenské aspekty.

Všichni, kteří ho znali, v něm spatřovali autoritu a na slovo vzatého odborníka. Ti z nás, kdo s ním byli po léta v blízkém kontaktu, věděli, že je nezištným a dobrým kamarádem a kolegou. Pro ně zejména je jeho odchod bolestnou ztrátou.

Vladislav Moulis

Na památku Ferdinanda Seibta

(9. 5. 1927 – 7. 4. 2003)

Dne 7. dubna 2003, nedlouho před svými 76. narozeninami (9. května 1927), zemřel prof. dr. dr. h. c. Ferdinand Seibt, jeden z předních a nejplodnějších německých historiků. 13 knih (řada z nich v četných reedicích a překladech) a hodně přes 300 článků a studií reprezentuje jeho mimořádně široký badatelský záběr: středověk, reformy a revoluce, utopie, biografie a v neposlední řadě jeho velká vědecká láska, české dějiny.

Nikoli náhodou: rodák ze severočeských Střížovic strávil mládí v Čechách, odkud byl v pouhých 17 letech poslán do jednotky »flaku«. Vysokoškolské studium historie, filozofie a germanistiky absolvoval již v Německu. Promován v roce 1952 působil deset let jako středoškolský profesor (Studienrat). Od mládí se angažoval v sudetoněmecké katolické Ackermannově obci, v jejímž časopisu *Der neue Ackermann* zveřejnil již v 50. letech řadu článků, z nichž byl už tehdy cítit zvědavý, kritický duch a pevné demokratické přesvědčení.

V roce 1964 se habilitoval prvním velkým spisem *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution* (1965, 2/1992), který na celý život předurčil velkou část jeho badatelského zájmu, totiž bohemikální studie. Tento zájem jej též přivedl k součinnosti s badatelským sdružením a institutem Collegium Carolinum, které se na celý zbytek života stalo jeho druhým vědeckým domovem. Jako příslušník nové generace se pod předsednictvím prof. Karla Bosla podílel na zásadní změně orientace CC – od minulostí zatížené Sudetendeutsche Geschichte k celistvým dějinám českých zemí, k nimž se ostatně obrací i historiografie česká, která také už nepěstuje pouhé dějiny národu českého v Čechách a na Moravě.

Mladý docent byl spoluautorem díla, které stálo na počátku zmíněného obrotu Collegia a německé historické bohemistiky vůbec: do třísvazkového *Handbuch*

der Geschichte der böhmischen Länder (1966) přispěl rozsáhlou kapitolou o 15. století. Přírozenou součástí tohoto zájmu byla i československá historiografie, jejíž obtížné osvobozování ze zajetí »dogmatických deformací«, jak se tehdy říkalo, vysledoval Seibt jako první ze zahraničních bohemistů s kritickým nadhledem a porozuměním zároveň; dodnes pozoruhodný přehled československé historické produkce Bohemica vyšel žel až v roce 1970, kdy tento nadějný počátek skončil v normalizační potopě.

Za svého působení na Ruhrské univerzitě v Bochumi, kam byl povolán v roce 1969 a kde setrval až do svého odchodu do důchodu, zveřejnil v roce 1972 svou třetí knihu s latinizujícím názvem: *Utopica (Modelle totaler Planung)* – jedna z prvních prací, jež pátrala po historických kořenech tématu, jež se až po letech stalo módně aktuálním. Dva roky po té vyšlo jedno z jeho životních děl *Deutschland und die Tschechen*, první náčrt česko-německých vztahů, který překročil »vnitročeský« rámec tématu a zařadil do něho i vztahy mezistátní. Své dílo dovedl až do 20. století a získal v něm napříště nové pole svého badatelství. Třebaže dnes je už leccos z tohoto průkopnického díla překonáno (také dalšími studiemi autorovými), Seibtův kritický postoj na obě strany (sudetoněmecké zúčtování s minulostí se nekonalo, zní jedna z tezí této práce) mu vynesl mnohou nepřízeň ve vlastních sudetských řadách i ne jeden odpudivý útok ze strany českých normalizačních oficiálů; pět vydání a český překlad po dvaceti letech svědčí o trvalých hodnotách, která jsou mu přikládána.

V 70. letech, v době pro českou historiografii tak těžké, stalo se mnichovské Collegium (od roku 1980 stanul F. Seibt v jeho čele jako předseda a později s H. Lembergem i jako vydavatel *Bohemia*) jedním z center svobodného bádání, jež poskytlo i prostor historikům exilovým; po roce 1989 Collegium ocenil Historický ústav AV sborníkem Ad honorem, který vyšel u příležitosti tehdejší pražské výstavy. Pravidelné konference CC a četné sborníky z nich vzešlé představují dodnes cenný fundus poznatků o českých a československých dějinách; na Seibtovy pronikavé úvody a temperamentní diskuse pamětníci dodnes vzpomínají.

Udržování vztahů s rozehnanou nebo normalizovanou československou historickou vědou bylo tehdy takřka nemožné a tato izolace i hermetické uzavření československých archivů zanechalo mnohdy i citelné stopy na tehdejší zahraniční bohemistické produkci. Seibtova bohemikální díla z této doby, zejména sborník k výročí pražského biskupství *Bohemia sacra* (1974) a *Renaissance in Böhmen* (1985) patří však k tomu nejlepšímu, co z této doby pochází. Ocenění zaslouží i lidská stránka: F. Seibt napomohl tomu, že v SRN vyšlo husitské dílo zakázaného R. Kalivody, jakkoli se svým pojetím od Seibta odlišoval. Jako vydavatel druhého svazku sedmidílné reprezentativní příručky *Handbuch der europäischen Geschichte* (1987) přizval F. Seibt k autorské spolupráci i proskribovaného F. Šmahela. Možná, že vůči aranžmá českých dějin jako jedné ze Sonderentwicklungen říše lze vznést námitky, avšak ve srovnání s více jak tisícistránkovým prvním dílem, v němž se české země skvěly tenoučkou podkapitolkou o 14 stránkách, nebylo jen změnou kvantita-

tivní, ale i kvalitativní: české dějiny byly pojaty jako organická část (západní) Evropy.

Tato doba, v níž F. Seibt stanul na prahu padesátky, byla dobou jeho plodné badatelské zralosti. Řadu jeho tehdejších děl počíná dodnes pozoruhodná studie z roku 1984 *Revolution in Europa. Ursprung und Wege innerer Gewalt*, pojednávající dvě vlny velkých evropských revolucí, z nichž první rannou je Seibtovi husitství. Velké biografie velkých panovníků Karla IV. *Der Kaiser in Europa* (1978) a Karla V. *Der Kaiser und die Reformation* (1990) a syntetický přehled *Glanz und Elend des Mittelalters* (1987) měly nejen pozitivní ohlas odborný, ale i neobyčejný úspěch čtenářský: pateré či šesteré vydání není obvyklým jevem ani na velkém knižním trhu německém a totéž platí o četných překladech, v případě Lesku a bídy dokonce i do exotické korejštiny.

V posledním desetiletí Seibtova vědecká dráha i tvorba vyvrcholila. Za jeho předsednictví se v CC uplatnila nová badatelská generace, která také obohatila dosavadní převážně bilaterální česko-slovensko-německý rejstřík konferencí v Bad Wiessee o širší pohledy středoevropské a evropské. Třebaže ve vzájemných vztazích tu a tam zajiskřilo, počátky vědeckých kariér této generace proběhly pod Seibtovou (i Lembergovou) náklonností; jména Petera Heumose, Michaely Marek, Evy Hahn, Roberta Lufta a dalších si získala uznávaná místa v adresáři badatelů nejen bohemistických.

Sám F. Seibt v tehdejší tvorbě rozvinul své pronikavé pohledy na novodobé česko-německé dějiny v trojici děl: *19. Jahrhundert in Böhmen* (1995), *Jan Hus zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen* (1997) a *Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche. Analysen und Stellungnahmen zur Geschichte und Gegenwart aus fünf Jahrhunderten* (2002); jeho úsudky jistě budou předmětem diskuse, která bohužel vlastně ještě nezačala. V případě německých dějin je jakýmsi pandánem jeho kritického vyrovnávání s minulostí (před příliš silovým pojmem *Bewältigung* dával přednost odborně střízlivému *Aufarbeitung*) nedávno i v českém překladu vyšla kniha *Das alte böse Lied. Deutsche Geschichte von 1900 bis 1945* (2000). Symbolickým završením díla velkého historika je jeho poslední (a jako poslední jistě neplánovaná) kniha *Die Begründung Europas. Ein Zwischenbericht über die letzten tausend Jahre* (2002), historikovo zamyšlení nad osudem kontinentu, pro F. Seibta typický doklad neochabujícího zájmu o živé problémy své doby.

Jednou z největších příčin úspěchů Seibtových děl bylo a je jeho podání, ztělesňující staré a dobré ctnosti historie, která není jen vědou, ale také uměním. Seibt byl velký rétor a velký vypravěč. Pomíjivé módy ovšem pomíjel, avšak sdělnost jeho tvorby není založena na pouhé tradiční pozitivistické či spíš pseudopozitivistické naraci, nýbrž je výsledkem vskutku moderně orientované a soudobým teoretickým myšlením inspirované vědy.

Seibtovo životní dílo nepředstavuje jen jeho rozměrná tvorba psaná (v jeho případě často diktovaná), nýbrž také jeho rozsáhlé společenské aktivity, lze-li pod tento titul shrnout široký rejstřík ediční činnosti, vynikajících výstav, nesčetných

přednášek a diskusí na nejrůznějších forech, v to počítaje jeho srdci vždy nejbližší Ackermannovu obec; na neposlední místo v této řadě patří i účast v česko-německých historických grémiích. V normalizační době, kdy styky s českou a československou historickou obcí byly minimální nebo žádné, věnoval se též problematice dějepisných učebnic; jedna z prvních, ne-li vůbec první srovnávací studie tohoto druhu vzešla již v 80. letech z jeho a Lembergova pera. Když pak po roce 1989 zábrany k jeho radosti padly, byl Seibt právem jako jeden z prvních povolán do bilaterální, později trilaterální historické komise německo-česko-slovenské. Na ní a na česko-německém diskusním fóru se po dlouhá léta aktivně a vynikajícím způsobem podílel. Přestože byla a je čas od času pronásledována nevlídnými kritikami (více v Čechách než v Německu nebo na Slovensku) stala se nejen místem lidského i vědeckého sblížení obou historických obcí, ale i fórem názorového tříbení. Svůj často tradovaný výrok, že komise není souborem dvou mužstev, ale že v ní jsou dovoleny i vlastní góly, Seibt sám naplňoval vrcholnou měrou a podstatně přispěl k přátelské, kolegiální, ale zároveň zásadové atmosféře jejích diskusí.

Prof. Seibt svým dílem historickým i svým osobním nasazením byl jedním z prvních a nejaktivnějších hlasatelů a nositelů česko-německého sblížení, bez něho by nebylo takové, jaké je. Jeho hluboký poměr k zemi svého rodu, k Čechám, byl vždy osobitým poměrem demokratického Němce, který si vysoko cenil hodnot, jež v těchto vztazích vznikly a těžce nesl rány a krize, které je doprovázely. Odsun a vyhnání bylo i jeho osobní bolestí a v tomto i některých jiných tématech se do posledního bodu s českými kolegy neshodl. V každém jeho kritickém slovu na českou adresu byla však zároveň vždy cítit empatie; jako pars pro toto budiž uvedena jeho čínorodá snaha napomoci po rozpadu Československa novému státu kritikou dehonestujícího termínu Tschechei a historickou argumentací pro název Tschechien. Také jeho kritické lásce k sudetskému německu se vždy nerozumělo – i na sudetské straně. Jeho historické přesvědčení a z něho vyvěrající evropské krédo, založené již v jeho starších pracích a ztělesněné v práci poslední, která se stala vlastně jeho odkazem – to byla nejhlubší motivace vytrvalého úsilí o vzájemné porozumění a překonání starých předsudků na obou stranách, na nichž také nejednou se svými snahami narazil.

Seibtovu dílu vědeckému i jeho veřejnému angažmá se právem již za jeho života dostalo vysokého ocenění, a to jak odborného, tak i společenského a státního. Kromě sborníků na jeho počest byl držitelem cen Georga Dehia a Adalberta Stiftera, zlaté Palackého medaile AV ČR i čestného doktorátu Univerzity Karlovy, jakož i vysokých vyznamenání státních, záslužných křížů lucemburského a německého i českého řádu za zásluhy.

Pohled na Seibta vědce a na Seibta veřejného činitele by nebyl úplný bez pohledu na Seibta člověka. Byli a jsou jistě i tací, s nimiž si nepadl do noty a kteří se s ním neshodli, ale široký kruh jeho přátel i vědeckých druhů a kolegů bude vždy oceňovat jeho skvělé vlastnosti povahové a osobní: mimořádnou pracovitost a vě-

deckou invenci, lidskou vstřícnost, přátelství a otevřenost, pronikavý úsudek a laskavý humor i nezdolný optimismus, s nímž překonával i chorobu poslední doby.

Ferdinand Seibt zanechal vsutku hlubokou brázdou nejen v historické vědě – zůstává po něm citelná mezera a mnozí z nás si se smutkem a lítostí připomínají, že dobrý člověk už nežije.

Jan Křen

Český historik nad rakví Lubomíra Liptáka 28. října 2003¹

Vážená paní Liptáková, vážení pozůstalí, dámy a pánové, kolegyně a kolegové!

Smrt Lubomíra Liptáka je těžkou ztrátou nejen pro Vás pro všechny, pro slovenskou historickou obec a slovenskou kulturní veřejnost, ale i pro české historiky, za něž tu dnes hovořím. Lubomír Lipták nás učil lépe rozumět slovenským dějinám. Úvahami o slovenské minulosti nám nastavoval svérázné zrcadlo a pomáhal nám tak lépe porozumět i naší vlastní, české historii. Nejednou nás přiměl k zamyšlení nad tím, jak rozdílně vnímalo české a slovenské prostředí minulost prožívanou ve společném státě a jaké to mělo a má důsledky pro současnost. Rozměr jeho historické analýzy přesahoval ovšem český a slovenský horizont; jako málokdo mezi námi rozuměl souvislostem středoevropským a celoevropským a štědře se s námi dělil o své poznatky. Dovedl vždy přesně pojmenovat, co bylo v tom kterém dějinném okamžiku důležité a podstatné a co byly jen prázdné plevy.

Kvůli tomu všemu byl Lubomír Lipták magnetem na programu našich společných podujetí, na konferencích slovensko-česko-německých, francouzského centra CEFRES v Praze a mnoha dalších. Chodili jsme na taková kolokvia a konference často především kvůli němu. Lubomír Lipták vždy přišel s něčím novým, s novými pohledy na zdánlivě obehnaná témata, překvapivě a neočekávaným směrem zaměřil reflektor historické reflexe tak, že jsme měli pocit minulosti znovu objevené. Kvůli tomu jsme brali nedočkavě do rukou každý jeho nový článek, jeho nové studie a knihy.

To všechno nám bude chybět, bez toho všeho se budeme muset obejít. Je nám z toho smutno a jsme naplněni lítostí nad velkou ztrátou tak, jako Vy všichni. Bude nám scházet také Liptákův suchý humor, který neodlučně patřil k jeho osobnosti a s nímž komentoval lidské hemžení v minulosti a současnosti. Jako historik par excellence věděl dokonale, z jakého těsta jsou uděláni lidé, že i biskupská mitra je jen taft a že všude na světě mají svůj Kocourkov. Avšak v jeho schopnosti vidět směšné stránky každého lidského počínání a sarkasticky je komentovat nebyl ani stín znevažování nebo cynismu. Lubomír Lipták uměl rozpoznat nezištnost a hrdinství, momenty, kdy lidé překonávali strach, vlastní malost, dokázali nemyslet

¹ Slovenský historik a publicista PhDr. Ľubomír Lipták, DrSc. (1930- 20. 10. 2003).

jen na sebe, kdy dorůstali ve svých hvězdných minutách či hodinách k velikosti. A dokázal to vyjádřit pointovaně, bez hluchého patosu a zbytečně velkých slov.

Lubomír Lipták zanechává hlubokou stopu v našich myslích i srdcích. Zůstává po něm nejen nesmazatelná vzpomínka, ale i napsané a vydané dílo, k němuž se budeme sami znovu vracet a k jehož studiu povedeme své žáky a následovníky. K lítosti nad ztrátou se přidružuje vděčnost za všechno, čím nás Lubomír Lipták obohatil a obdaroval a co po sobě při svém odchodu zůstavil jako svůj odkaz nám všem.

Vilém Prečan

X. NA PAMÁTKU JANU HAVRÁNKOVI

Jan Havránek jubilující¹

(7. 6. 1928 – 1. 9. 2003)

Tématické okruhy prof. PhDr. Jana Havránka, CSc., oslavujícího letos pětasedmdesátiny (narozen 7. června 1928 v Teplicích), se soustřeďují k dějinám 19. století, s častým přesahem do období mezi dvěma světovými válkami, k dějinám Univerzity Karlovy, událostem studentským a inteligence. Jeho studie vynikají zřetelem k syntéze, jsou z části publikovány cizojazyčně, zaměřeny na mezinárodní diskusi, ať už na konferencích nebo v tématických sbornících. Ve svých přednáškách a vysokoškolských učebnicích podal Havránek syntézu dějin 19. století (*Dějiny Československa*, 3. díl. Od roku 1791 do roku 1918, Praha 1968; spolu s Jozefem Butviňem a *Dějiny novověku*, red. Jaroslav Charvát, Praha 1973).

Jasná racionální pointa vyjádření, vedle zběhlosti v cizích jazycích, byla Havránkovou předností již během jeho studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1948-1952, kde kombinoval historii s filozofií. V semináři profesora Václava Husy se v roce 1950/1951 začal zabývat hornickými stávkami koncem 19. století. V diplomní práci a zároveň disertaci obhájené v roce 1952 pojednal o stávce horníků v severočeském uhelném revíru roku 1900; vyšla záhy v *Rozpravách ČSAV* (řada společenských věd, roč. 63, seš. 2, 1953).

Už v tomto raném díle vyniká příznačná metodická vynalézavost Havránkova. Dávno předtím, než se "oral history" stala jistým druhem světové módy, autor kriticky využil svých rozhovorů s účastníky a pamětníky stávky jako pramene prvořadé povahy. Zároveň tu s erudicí jemu vlastní účelně zpracovával prameny statistické povahy. Aplikace historicko-statistických metod je trvalým přínosem Havránkových vědeckých prací. Na toto téma přednášel bezmála tři desetiletí od roku 1956/1957 v kurzech pro studenty archivnictví a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde byl na Katedře československých dějin a archivního studia od roku 1952 nejprve interním aspirantem, pak odborným asistentem. Koncem roku 1963 se habilitoval a od 1. srpna 1964 byl ustanoven docentem českých dějin. Jako habilitační práci předložil všestranně přepracovanou část své roz-

¹ V době, kdy bylo toto číslo Zpravodaje, do kterého byl zařazen i jubilejní text pana profesora Josefa Petráně k letošnímu životnímu výročí Jana Havránka, připraveno do tisku, nás zastihla smutná a překvapivá zpráva... Po domluvě jsme získali laskavé svolení pana prof. Petráně ponechat ve Zpravodaji jím připravený jubilejní text na místo nekrologu jako poctu dílu a odkazu Jana Havránka. Považujeme i tuto formu za důstojné rozloučení s naším milým a váženým kolegou, ve kterém pan prof. Petráň brilantně postihl důležité a mezní okamžiky ze života J. Havránka, připomněl jeho bohatou vědeckou, pedagogickou, publikační i přednáškovou činnost, respektovanou právem i v zahraničí, a v neposlední řadě jako jeho dlouholetý přítel a kolega zdůraznil sílu osobnosti Jana Havránka.

sáhlé kandidátské disertace *Hnutí Omladiny a boj za všeobecné hlasovací právo*, kterou obhájil v roce 1958.

Hlavní pracoviště měl tehdy Havránek již v Ústavu pro dějiny Univerzity Karlovy, který byl od založení v roce 1959 propojen personálně s katedrou. Jeho externím ředitelem byl docent František Kavka, který přizval v roce 1960 Havránka k práci na *Stručných dějinách Univerzity Karlovy* (vyšly v roce 1964). Tématika univerzitních dějin se spolu s dějinami studentstva objevuje nadále jak v odborných pracích Havránkových, tak v jeho pedagogickém programu. Vedle toho nadále vypisoval přednášky o vývoji obrazu 19. století v českém dějepisectví a české společnosti v devadesátých letech, vedl specializované semináře a účastnil se bohaté činnosti pracovních skupin archivářů a dalších externistů při katedře, zabývajících se materiálními podmínkami života a formováním národního trhu v raném novověku a historickou demografií. Vyučoval rovněž na Pedagogickém institutu (později Pedagogické fakultě UK) v Brandýse nad Labem. Odtud vycházel jeho podíl na tvorbě skript a zmíněných vysokoškolských učebnic. Skripta *Úvod do studia dějepisu* (1961) doplnil v kolektivní příručce se stejným názvem, vydané v Ostravě roku 1965, již dlouho užívali studenti našich univerzit.

Nemohu pominout Havránkovo umění navazovat oboustranně užitečné mezinárodní kontakty, z něhož čerpá dodnes, ať už nepřerušným přátelstvím s někdejšími zahraničními studenty u nás, nebo s kolegy, s nimiž se seznámil na přednáškových pobytech a konferencích v zahraničí. Podmínky k navazování takových vztahů, byť zprvu v omezené míře, se příznivě vyvíjely při dočasném politickém uvolnění během šedesátých let. Havránek přednáší rád a dovede vzbudit zájem jak adeptů historie, tak zkušených odborníků nebo širší veřejnosti. Jednou z mimořádných příležitostí z toho vyplývajících byla jeho cesta do amerického Bloomingtonu, kde se na jaře 1966 konala mezinárodní konference o národnostních problémech v habsburské monarchii v 19. století. Jeho referát tu vzbudil velký zájem vyváženým přehledem vývoje českého nacionalismu 19. století, který neotřele, pro Havránka charakteristicky, vycházel z analýzy demografických změn, které vyjádřil statisticky migrací složek obyvatel do měst a průmyslových oblastí. Ekonomickému pozadí sociálních změn v průběhu 19. století, kdy se vytvářela novodobá česká společnost, věnují pozornost jeho studie o postavení rolníků a jejich hnutí, které v cizojazyčných verzích vzbudily rovněž nemalý zájem historiků v zahraničí. Oceňuji zejména Havránkův smysl pro zařazení detailu, oživujícího přednášku nebo studii, které ovšem sleduje vždy mikrohistorický aspekt, vtipně objasňující širší nové souvislosti. Nejsou to pouhé ilustrace apriorních tezí, ale hlubší analytický průnik při hledání smyslu.

Na mezinárodních konferencích v šedesátých letech se Havránek účastnil podnětně diskuse o české politice a uspořádání poměrů v habsburské říši po roce 1848 a roku 1867, jejíž základní myšlenky shrnul ve studiích publikovaných v zahraničí i ve *Sborníku historickém* (17, 1970, s. 67-96). Byl často zván k přednáškám do zahraničí, zvláště rakouským *Europahausem*, který pořádal semináře

k problematice soužití národů a národností ve střední Evropě před první světovou válkou a v meziválečném období.

V krátké době druhé poloviny šedesátých let se zdály otvírat netušené možnosti uvolnění mezinárodní vědecké diskuse a svobodného pedagogického působení, což poznáme i zběžným nahlédnutím do bibliografie Jana Havránka (vyšla péčí Jiřiny Urbanové a Michala Svatoše ve sborníku *Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in der böhmischen Ländern und in Europa*. Festschrift für Jan Havránek zum 60. Geburtstag, Wien-München 1988, s. 439-453; současně in: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 28/1, 1988, s. 9-29; bibliografii po roce 1988 doplnila Jiřina Urbanová ve sborníku *Magister noster*, který vydává k Havránkově počtě Univerzita Karlova ve vydavatelství Karolinum, 2003).

Bohužel to trvalo krátce. Začátkem normalizace emigroval vedoucí katedry profesor František Graus, někteří kolegové museli odejít z fakulty, dohled nad výukou i vědeckou činností si osvojili režimní hlídači. Už v roce 1969 byl docent Havránek vyškrtnut ze seznamu členů katedry, se všemi důsledky jež to přinášelo: přestal být školitelem aspirantů, od roku 1970 nemohl přednášet v rámci programu katedry. Kontinuoval výuku díky docentu Zdeňku Fialovi, jenž se stal po osamostatnění katedry archivnictví jejím vedoucím, v kurzu statistiky pro archiváře, později i pro studenty etnografie. V nepříznivých dobách mu umožnili působit na mimopražských pedagogických fakultách jeho kolegové v Ústí nad Labem a v Českých Budějovicích. Normalizátoři nenechali ovšem na pokoji ani Havránkovo hlavní pracoviště, Ústav pro dějiny UK. Počátkem července 1970 obsadili v noci archiv příslušníci Státní tajné bezpečnosti, vzápětí rektor odvolal ředitele profesora Kavku a ústav zrušil. Po výsleších a propuštění zaměstnanců tu zůstali Havránek s dr. Tříškou jako jediní obeznámeni s provozem. Z pověření rektora potom Havránek od července 1970 do konce dubna 1974 archiv prozatímně vedl. Nesměl až do roku 1979 jezdit do zahraničí, paradoxně mu však vzhledem k jeho jazykovým znalostem, zkušenostem a šíři vědomostí byli úředně prikazováni ke konzultacím zahraniční stážisté a stipendisté, které provázal i na odborných exkurzích a mohl rozšiřovat okruh žáků a přátel za hranicemi.

V rámci archivu Jan Havránek pokračoval ve vědecké práci a jako tajemník redakční rady časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* se soustředil na shromažďování hodnotných příspěvků jednoho z mála periodik, které si v normalizačních časech udržovalo vysokou úroveň a bylo tak oceňováno i v zahraničí. Přátelé při badatelských pobytech v Praze se neopomněli zastavit v univerzitním archivu, kde nacházeli pomoc a užitečnou informaci, díky Havránkovu širokému kulturnímu rozhledu a nepřekonatelnému zájmu o věci velké i skrovnější nejen v minulosti, ale především též v současnosti. Však mu také vydali k šedesátým narozeninám ve Vídni a Mnichově obsáhlý sborník roku 1988, kde nad jiné povolaný znalec střeoevropských dějin 19. století vídeňský profesor Richard Georg Plaschka zhodnotil dosavadní Havránkovo dílo.

Ze sedmdesátých a osmdesátých let pochází řada Havránkových statí o osobnostech české vědy a politiky 19. století, ať už jubilejních nebo dílčích analytických studií, příspěvků k historické demografii a sociálních dějinám, národnostní otázce, židovské komunitě... Počátkem osmdesátých let se poněkud uvolnila zdejší atmosféra politická a Havránek mohl opět vycestovat za hranice (v roce 1983 do Vídně, Lublaně a na čtyři týdny do Bloomingtonu a na další americké univerzity). V listopadu 1989 se právě chystal na svůj nejdelsší americký pobyt, od ledna 1990 na půl roku jako Fellow ve washingtonském Woodrow Wilson Institut, když se u nás poměry nečekaně z gruntu změnily a na pořad přišla Havránkova profesura. Jmenován a ustanoven profesorem českých a slovenských dějin byl 1. června 1992, zároveň od roku 1990 vedl univerzitní archiv. Když mne roku 1992 spolu s tehdejším prorektorem prof. Karlem Malým vyzval, abych vedl obnovený Ústav dějin UK spojený s archivem, vsadil jsem na Janova ujištění, že mi podle potřeby bude víc než pravou rukou. A tak se i stalo a trvá podnes.

Na spadnutí bylo 650. výročí založení pražské univerzity, vhodné k naplnění dávného úkolu, který si ústav předsevzal již za Kavkova vedení, vydání velkých *Dějin Univerzity Karlovy*. Jan Havránek měl mnohé připraveno během pilného soustředěného předešlého bádání a využil veškerého organizačního talentu a své autority k tomu, aby každoročně byl jeden svazek na stole a poslední čtvrtý jsme mohli dát rektorovi do rukou v předvečer jubilejního 7. dubna 1998. Sám redigoval třetí svazek (zahrnující dobu 1802-1918) a po náhlém úmrtí dr. Miroslava Truce se spolu s kolegou Zdeňkem Poustou ujal redakce čtvrtého, posledního svazku zahrnujícího období 1918-1990. V úvodních kapitolách svazků vyniká Havránkův smysl pro syntézu, sevřené vyjádření na daném úsporném prostoru, text se opírá převážně o studium původních archivních pramenů. Nelze pominout Havránkovu velkou zásluhu na zpracování redukované dvousvazkové anglické verze dějin UK, která byla v zahraničí příznivě přijata. Nezdolná svěžest se přitom dodnes projevuje v příspěvcích na řadě konferencí doma i v zahraničí v plně obsazeném časovém rozvrhu Havránkově. Dodávám, že jeho velký odborný věhlas došel ocenění i venku: je zahraničním členem Polské akademie věd (Krakov) a nositelem Ceny Antona Gindeyho (Vídeň).

Na hodnocení košatého vědeckého a pedagogického dosavadního díla profesora Jana Havránka, při jeho neobyčejně rozsáhlém záběru a širokém kulturním rozhledu, bych si v této jubilejní glose sotva troufal. Natolik přítele znám, že si dovoluji tvrdit, že on sám se jistě nestačil pořádně ohlédnout, probírat retrospektivně posavadní vlastní individuálně prožívaný čas a marně a zbytečně lamentovat nad tím, co člověku promarnil krutý čas dějin.

Josef Petráň

XI. INFORMACE

Informace o placení členských příspěvků v roce 2004

Výbor Sdružení historiků ČR vyzývá své členy k zaplacení členských příspěvků na rok 2004:

- řádní členové	-	200 Kč
- důchodci	-	100 Kč
- studenti	-	60 Kč

Za tímto účelem je ve Zpravodaji vložena složenska s číslem běžného účtu SH ČR vedeného u pobočky České spořitelny v Praze 1. Prosíme **o čitelné vyplnění jména, adresy odesílatele na složence - nejlépe hůlkovým písmem**. Členové regionálních poboček mohou nadále platit své příspěvky prostřednictvím vedení příslušných poboček.

Ti, kteří neobdrželi Zpravodaj z důvodů dále uvedených, obdrží složenkou samostatně poštou.

V této souvislosti si vás dovoluujeme upozornit, že nadále platí rozhodnutí výboru SH ČR z října 2001 o upřesnění kritéria pro zasílání Zpravodaje. Zpravodaj Historického klubu bude nadále ve smyslu tohoto rozhodnutí **zasílán pouze těm členům, kteří zaplatili poslední členský příspěvek v roce 2003**. Zdůrazňujeme, že rozhodnutí se **netýká samotného členství** ve Sdružení historiků, pouze zasílání Zpravodaje; po doplacení příspěvků zasílání obnovíme.

Výbor SH ČR vyzývá své členy, aby dodržovali tuto pro existenci a činnost Sdružení důležitou a nezbytnou povinnost a aby ti, kteří ještě nezaplatili členské příspěvky za předešlé období, využili této příležitosti a doplatili příspěvek spolu s členským poplatkem za rok 2004.

Děkujeme za pochopení.

Zpravodaj Historického klubu, roč. 14, 2003, č. 1. Časopis Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872). Vedoucí redaktor Jiří Kocian. Vydalo Sdružení historiků ČR (Historického klubu 1872) v Praze, 2003, 104 s. - ISSN 0862-8513.

Vychází ve spolupráci a s podporou Historického ústavu AV ČR v Praze